

श्रीयभाषातो व्याकृतः

सुलेमना लिखितो हितापदेशाय ।

THE

PROVERBS OF SOLOMON

IN SANSKRIT.

CALCUTTA:

PRINTED AT THE CALCUTTA SCHOOL-BOOK SOCIETY'S PRESS,
AND SOLD AT ITS DEPOSITORY,

1842.

अथ हितोपदेशः ।

१ प्रथमोऽध्यायः ।

१ आभाषा ७ विद्यायास्तत्त्वज्ञानस्य वा कथनं १० पापिन्सा-
कंभ्योऽवश्यं पृथग्भवितव्यता १० विद्यायाः कथनं १४
विद्याभर्त्सनकथनञ्च ।

१ विद्यां ग्राहयितुं लोकान् समुपादेष्टुमेव च ।

प्रबोधकारिवाक्यानि परिज्ञापयितुन्तथा ।

२ बुद्धिं धम्मं विचारञ्च न्यायं ग्राहयितुं जनान् ।

३ दातुं विवेकमज्ञाय यूने ज्ञानञ्च मन्त्रणाम् ।

४ दस्तायेल्राजदायूद स्तनयेन सुलेमना ।

अयं हितोपदेशानाम् अभिप्रायः प्रदर्श्यते ।

५ बोद्धुं हितोपदेशार्थं विदुषां वचनानि च ।

ज्ञातुं तेषाञ्च गूढार्थं बुद्धिमान् मानवस्तु यः ।

६ निधाय मानसं तत्र स तानि ब्रह्मधाभ्यसेत् ।

एव सुबुद्धिलोकस्य लभतां शुभमन्त्रणाम् ॥

७ तदेवारभते ज्ञानं यद्द्वयं परमेश्वरात् ।

विद्याञ्च उपदेशञ्च तु श्चीकुर्वन्त्यबुद्धयः ।

८ हे मत्पुत्र स्वतातस्य स्रपदेशं निशामय ।

तथा स्वमातुरादेशो न परित्यज्यतां त्वया ।

९ यतस्तद्वचनं मूर्ध्निः प्रसादभूषणं तव ।

त । कण्ठप्रदेशस्य मनोज्ञहारवत् तव ॥

१० पापिभिर्दर्शितं लाभं न सम्मन्यस्व मत्सुत

तथा तैरिति संप्रोक्ते त्वमस्माभिः सहाव्रज ।

११ तिष्ठाम गोपयन्तः स्वान् रक्तं पातयितुं वयं ।

अकारणञ्च निर्दोषान् धर्तुं तिष्ठाम गोपिताः

१२ यसाम च वयं सर्वे जीवतस्तान् गमयामवतः ।

यथा च पतितान् खाते यसाम तान् वयं वयं

१३ सर्वमूल्यीयवस्त्रानि तेन लप्स्यामहे वयं ।

द्रव्यैश्च लुठितैः सर्वैः पूरयिष्यामहे गृहान् ।

१४ आगच्छ च त्वमस्माकम् अंशयाहो जनो भव ।

अस्माकमेव सर्वेषाम् एको धननिधिर्भवेत् ।

१५ हे मत्पुत्र न तैः मारुतं त्वं तेन वर्त्मना व्रज ।

तेषां मार्गात् त्वदीयौ द्वौ चरणौ परिवर्त्तय ।

१६ तेषां पादाः कुकर्माणि कर्तुं धावन्ति वै यतः

रक्तं पातयितुं वेगाद् धावमाना भवन्ति च ।

१७ मुधैव जालपातः स्यात् पक्षिणां दृष्टिगोचरे ।

१८ रक्तं पातयितुं स्वीयं गुप्तास्तिष्ठन्ति ते जनाः ।

धर्तुं स्वकीयप्राणांस्ते स्वयं तिष्ठन्ति गोपिताः ।

१६ धनाधिकारिणां प्राणान् ये घ्नन्ति धनलोभतः ।

तेषामेव मनुष्याणां जायते गतिरीदृशी ॥

२० समाङ्गयति विद्यैव वहिरेव समास्थिता ।

सर्वराजपथे स्थित्वा प्रोक्षैः शब्दं करोति च ।

२१ मुख्यस्थाने समज्यायाः समाङ्गयति सा स्वयम् ।

पुरस्य द्वारि मुक्ते सा वाक्यान्येतानि वक्ति च ।

२२ अज्ञा यूयं कियत्कालम् अज्ञाने परिसंक्षयत ।

निन्दकाश्च कियत्कालं निन्दायां परितोक्ष्यथ ।

अज्ञा सर्वे कियत्कालं ज्ञानं समवमंक्ष्यथ ।

व्याघोऽयत चित्तानि मदीयपरिभर्तृमनात् ।

२३ ततो युष्मसमीपेऽहं वक्ष्यामि मनसः कथाः ।

युष्मान् संज्ञापयिष्यामि स्वकीयां सकलां कथाम् ॥

२४ मया ह्येतैर्न युष्माभिरुत्तरं पर्य्यदीयत ।

न यूयं सममन्यध्वं प्रसारितकरे मयि ।

२५ किन्तु तुच्छाः क्रियन्ते स्म युष्माभिर्मम मन्त्रणाः ।

मत्कृतां भर्तृमनां यूयं श्रोतुं नैव समैच्छत ।

२६ अतोऽहं प्रहसिष्यामि युष्माकं विपदागमे ।

परिह्वसं करिष्यामि भये युष्मान् उपस्थिते ।

२७ आयास्यति यदा युष्मान् साध्वसं नाशको यथा ।

समेक्ष्यति यदा युष्मान् झञ्झापवनवद् विपद् ।

यदा दुःखञ्च कष्टञ्च युष्माकं सङ्घटिष्यतः ।

२

८

६

१

१८ किमेवेऽहं तदा सर्वैः किन्तु दास्ये नचे

अपेक्ष्यन्ति प्रभाते मां किन्तु द्रक्ष्यन्ति

१९ यत्तस्यै मानवै ज्ञानं पर्यवामानि सर्वथ

नाकार्पुंस्य मनोनीतं साध्वसं परमेश्वरा

१० मदीया मन्त्रणा नैव प्रत्यागृह्यत तैर्जनैः

मामकं भर्त्सनावाक्यं तथा तुच्छमकुर्वन्त

११ अतस्ते परिभोक्ष्यन्ते कलानि निजकर्म्मणा

स्वीयकुमन्त्रणायाश्च प्राप्स्यन्ति सकलं फलम्

१२ अविज्ञानां विमोर्गेण गमस्तान् प्रविनन्द्यति

उन्नतिं भूर्खलोकानां तानेव परिनन्द्यति ।

१३ शृणोति मे कथां यस्तु स वक्ष्यति निरापदा

भयादमङ्गलानाञ्च स विश्राममवाप्स्यति ॥

२ द्वितीयोऽध्यायः ।

१ ज्ञानद्वारा रक्षणं १० पापिभ्यो निस्तरणं १० १ ४

१ हे मत्पुत्र प्रगल्भीया यदि त्वं वचनं मम ।

नामकीनं निदेशञ्च स्थापये यदि मानसे ।

२ तथा त्वं यदि विद्यायां मनोयोगं समाचरेः ।

तथा त्वया निबोद्धुं चेत् मानसं संनिधीयते ।

३ अपरं ज्ञानमेव त्वं यदि सम्यक् समाकृत्येः ।

यदि त्वया मनोषार्थे प्रोच्यैः शब्दः क्रियेत च ।

४ तथा दुर्वर्णवत् त्वं चेत् तामेव संगवेषयेः ।

यथा गुप्तधनं तां त्वं मृगयेयास्तथा यदि ।

५ तदा परेश्वराद् भोति त्वं बोद्धुं परिश्रम्यसि ।

तथा त्वमैश्वरं सम्यक् तत्त्वज्ञानमवाप्स्यसि ।

६ यतः परेश्वरेणैव तत्त्वज्ञानं प्रदीयते ।

ज्ञानं बुद्धिश्च निर्गच्छेत् तदीयादेव वक्रतः ।

७ धार्मिकानां निमित्तं स तत्त्वज्ञानं निधापयेत् ।

सरलाचारिलोकानां स एव फलको मतः ।

८ तथा न्यायस्य तेनैव पदवी परिरक्ष्यते ।

स्वकीयपूतलोकानां पन्थासु प्रतिपाद्यते ।

९ अतो धर्मस्य मार्गं त्वं विचारन्याययोस्तथा ।

मङ्गलस्य च सर्वस्य परिज्ञातुं प्रश्रम्यसि ॥

१० तदीयहृदयं विद्या यत्काले संप्रवेक्ष्यति ।

ज्ञानं तदीयप्राणानां तुष्टिञ्च जनयिष्यति ।

११ परिणामप्रदर्शित्वं तदा त्वां पालयिष्यति ।

तथैव धिषणा नित्यं त्वामिव पर्यविष्यति ।

१२ भवन्ति ये नरा दुष्टा अन्यथा भाषिणश्च ये ।

परित्यजन्ति धर्मस्य पन्थानं ये च मानवाः ।

१३ तथान्धकारमार्गेण कुर्वन्ति गमनञ्च ये ।

कर्तुं कुकर्म्म तुष्यन्ति दुष्टासत्कर्म्महर्षिणः ।

१४ वक्त्रे वत्स्रानि गन्तारस्तथा विपथगामिनः ।

१५ मार्गात् तेषां जनानां त्वां श्रेमुषी समविष्यति ।

- १६ या वेश्यार्थात् परा नारी मनोहरवचो वदेत्
तथा यौवनकालीनं स्वीयं मित्रं विहाय या ।
१७ ईश्वरस्य स्वकीयस्य नियमं परिविभ्रजेत् ।
निवेशनं यदीयञ्च मृत्युं प्रस्थापयेन्नरान् ।
१८ यदीया पदवीं लोकं परलोकञ्च संनयेत् ।
गत्वा यस्याः समीपञ्च न कोपि परिवर्त्तते ।
१९ तथा संजीवनाध्वानं पुनः प्राप्नोति कोपि न ।
एतादृग्योषितः प्रज्ञा तत्रोद्धारं करिष्यति ॥
२० अतस्त्वं साधुलोकानां मार्गेण गमनं कुरु ।
तथा धार्मिकलोकानां पदवीं परिलोक्यतां ।
२१ यतो देशे निवसन्ति भगलाश्च मानवाः ।
तस्याधिकरिष्यन्ति तं ये स्युः साधवो नराः ।
२२ किन्तु देशात् समुच्छिन्नाः संभविष्यन्ति पापिनः ।
उन्मूलिता भविष्यन्ति देशतः पिशुना जनाः ॥

३ तृतीयोऽध्यायः ।

- १ आज्ञां पाकयितुं विनयः ५ परमेष्ठरे विनयितुं विनयः ७
ईश्वरं सन्तु विनयः ११ ईश्वरस्य आज्ञां स्वीकर्तुं विनयः
१२ ज्ञानेन लाभः २१ ज्ञानस्य फलं २७ नानोपदेशश्च ।

- १ हे सत्पुत्र व्यवस्थां मे त्वं कदापि न विस्मर ।
तवान्तःकरणैराज्ञां मदीयां परिपाल्यताम् ।
२ दीर्घायुश्चिरजीवित्वं शान्तिञ्च तेन लप्स्यसे ।

- एवं दया च सत्यत्वं यथा त्वां न परित्यजेत् ।
 ३ एतदर्थमभे ते त्वं निजकण्ठे प्रधारय ।
 स्वीकीयचित्तपत्रे च लिखित्वा स्थापयस्व ते ।
 ४ ईश्वराच्च कृते तस्मिन् मानषादपि सर्वतः ।
 अनुग्रहश्च सम्मानं त्वया सम्यगवाप्स्यते ॥
 ५ सर्वान्तःकरणैश्च त्वं विश्वसिद्धिं परेश्वरे ।
 धिषणायां निजायां न विश्वासः क्रियतां त्वया ।
 ६ गतिषु स्वासु सर्वासु स्वीकर्त्तव्यः सर्व ते ।
 तेनैव तव पन्थानं सरलं स करिष्यति ॥
 ७ स्वं स्वयं नैव जानीहि ज्ञानवन्तं कदाचन ।
 परमेशाद् विभीहि त्वं पापाद् भव पराङ्मुखः ।
 ८ यतस्त्वदीयमांसानां तेन स्वास्थ्यं भविष्यति ।
 कीकसानाञ्च ते मज्जा तेनैव सम्भविष्यति ।
 ९ स्वकीयेनैव वित्तेन समर्चय त्वमोश्वरम् ।
 जातवस्त्वादिजातेन फलेन च तमर्चय ।
 १० तेन ते धनसम्पूर्णं भाण्डागारं भविष्यति ।
 उच्चलिप्यति यन्त्रे च नव्यद्राक्षारसस्तव ॥
 ११ परेशेन कृतां शक्तिं हे मत्पुत्र न तुष्कय ।
 तेन संभर्त्तसितः संख्यं नहि क्लाम्य कदाचन ।
 १२ यतः परेश्वरः प्रेम करोति यत्र मानवे ।
 तस्मै ददाति शक्तिञ्च पिता स्वप्रियपुत्रवत् ॥

१३ विद्या समर्ज्यते येन स धन्यो जायते ॥१॥

धिषणा लभ्यते येन स च धन्यो भवेन्नरः ।

१४ यतो रूपस्य बाणिज्यात् तद् बाणिज्यं महोत्तमं ।

तथा सुवर्णलाभाच्च तस्माभः श्रेष्ठ उच्यते ।

१५ मुक्तागर्तं यदस्तीह महामूल्या ततोपि सा ।

यच्च किञ्चित् त्वदीयेष्टं न तत् किमपि तत्समं ।

१६ तदीयदक्षिणे हस्ते दीर्घमायुः सुतिष्ठति ।

तस्य वामकरे वित्तं सम्मानमपि तिष्ठति ।

१७ तदीयाः सकला मार्गा भवन्ति सुखदायकाः ।

तस्याः सर्वेऽपि पन्थानो भवन्ति शान्तिदायकाः ।

१८ तदाश्रितजनेभ्यः सा जीवनप्रदपादपः ।

तामाश्रयति योलोकः स धन्यो जायते नरः ।

१९ अस्थापयन् महोमूलं ज्ञानेन परमेश्वरः ।

आकाशमण्डलं तेन प्रज्ञया परिनिर्म्मितं ।

२० कीलालमपि निर्गच्छेद् गम्भीरात् तस्य प्रज्ञया ।

तथा कुजझटिका वृष्टिराकाशमण्डलाद् भवेत् ॥

२१ हे वत्स सर्वमेतत् ते नेचयो गौचरो भवेत् ।

तत्त्वज्ञानञ्च रत्न त्वं परिणामप्रदर्शिताम् ।

२२ मागसस्य त्वदीयस्य जीवनं तद् भविष्यति ।

कण्टस्य च त्वदीयस्य भूषणं तद् भविष्यति ।

२३ तत् प्राप्य त्वं स्वमार्गेण भीतिहीनो गमिष्यसि ।

न भविष्यति बाधा च गमने तव पादयोः ।

२४ तथा शयनकाले ते नैव स्थास्यति साध्वसं ।

सुखेन भविता निद्रा शयनं त्वयि कुर्वति ।

२५ चेद् विपद् जायतेऽस्माद् दुष्टा नाशं व्रजन्ति च ।

तथापि च कदापि त्वं शङ्कां नैव गमिष्यसि ।

२६ तव विश्वासपात्रं हि परमेशो भविष्यति ।

चरणौ तावकीनौ च स उन्माथादविष्यति ॥

२७ अपरं यदि ते हस्ते दातुं तिष्ठति सम्भवः ।

यस्मै जनाय दातव्यं न तं कुर्याः पराङ्मुखं ।

२८ द्रव्ये तिष्ठति ते हस्ते समीपवासिनं तव ।

त्वं याहि पुनरायाहि सोदास्यामीति मा वद ।

२९ वसेत् समीपवासी ते निर्भयेनेति कारणात् ।

तद्विरुद्धं त्वया नैवाहितं चिन्त्यं कदाचन ।

३० तावकीनेऽश्वे येन केनापि न ह्यते पुरा ।

विरोधो न त्वया कार्यस्तेन सार्द्धमकारणं ।

३१ अन्यायकारिलोकेभ्यो मा त्वमर्थं कदाचन ।

तस्य किञ्चन मार्गं त्वं मनोनीतञ्च मा कुरु ।

३२ सतीयाभाजनं यस्माद् दुष्टलोकः परेशितुः ।

किन्तु धर्मिजनैः सार्द्धं तद्गूढवचनं भवेत् ।

३३ ईश्वरस्याभिशापोस्ति पापिन्नाकनिकेतने ।

किन्तु धार्मिकलोकानां वेग्न्याशीः सुतिष्ठति ।

३४ तुच्छकारिजमान् सर्वान् तुच्छानिव करोति ॥

किन्तु नम्रमनुष्येषु क्रियतेऽनुग्रहः सदा ।

३५ सम्मानमधिकुर्वन्ति ज्ञानवन्तस्तु मानवाः ।

किन्त्वज्ञानमनुष्ठानाम् उन्नतिः स्यात् त्रयम् ॥

४ चतुर्थोऽध्यायः ।

१ तुलनेनो विनयवाक्यं १० तद्वाक्यस्य फलं अपिभ्यः

दृश्यम् भवितुं विनयः २० सावधानो भवितुं विनयः ।

१ उपदेशं पितु र्युयं निशामयत बालकाः ।

विद्यां बोद्धुं स्वकीयानि मानमानि निधत्त च ।

२ तेनैवाहं प्रदास्यामि युष्मभ्यम् उपदेशनं ।

युष्माभिर्न परित्याज्या व्यवस्था मम कर्हिचित् ।

३ यतोऽहमपि तातस्य स्वकीयस्यासमात्मजः ।

एकएवाहमासञ्च स्वमातुः प्रियदर्शनः ।

४ इत्युक्ताश्चित्तयत् मां स मनसा रत्न मे वचः ।

मदाज्ञां पालयित्वा त्वं संधारय च जीवनम् ।

५ श्रेणुषीं संलभस्व त्वं विद्याञ्च ममुपाजय ।

तां न विस्मर मा भू मे वक्तवाक्यात् पराङ्मुखः ।

६ तन्न त्यज च तेन त्वं रक्षणं समवाप्स्यसि ।

तत्रैव त्वं कुरु प्रेम तस्माद् रक्षाञ्च प्राप्स्यसि ।

७ सर्वस्मात् श्रेयसो विद्या ततो विद्यामुपाजय ।

सर्वस्मादेव लाभात् त्वं धिषणात्तुलनं कुरु ।

- ८ तामेव च प्रशंस त्वं प्राप्स्यस्यस्यपदं ततः ।
 तस्या आलिङ्गनं कुर्याः सम्मानं तेन प्राप्स्यसि ।
 ९ सा त्वदीयोक्तमाङ्गाय अष्टं दास्यति भूषणं ।
 सौन्दर्यस्य किरीटञ्च सैव ते सम्प्रदास्यति ॥
 १० हे मत्पुत्र गृणु त्वं मे वचनग्रहणं कुरु ।
 तेन तेऽनेकवर्षाणि परमायु भविष्यति ।
 ११ ज्ञानस्य पदवी या तां त्वामहं परिश्रित्ये ।
 तथा यथार्थमार्गेण मया त्वं संप्रदायसे ।
 १२ तेन ते गमने पादौ सङ्कोचं न प्रयास्यतः ।
 रभसा गमने नैव बाधाञ्च समवाप्स्यतः ।
 १३ दृढं हितोपदेशं त्वं गृह्णाण न च यापय ।
 तं संरक्ष च यस्मात् स त्वदीयं जीवनं भवेत् ॥
 १४ पदवी पापिलोकानां त्वया नैव प्रविश्यातां ।
 न त्वं दुष्टमनुस्थाणां मार्गेण गमनं कुरु ।
 १५ तं परित्यज नो तस्य समीपेन प्रयाहि च ।
 तस्मात् त्वं विमुखोभूय प्रगच्छेरन्यवर्त्मना ।
 १६ दुष्कर्माण्यकृते तेषां यतो निद्रा न जायते ।
 न भ्रमिन्ते च कस्मिंश्चित् तेषां निद्रा न भज्यते ।
 १७ ते जनाः पापभक्ष्याणां कुर्वन्ति परिभक्षणं ।
 तथा पिवन्ति ते लोका दौरात्म्यगोस्तनीरसं ।
 १८ किन्तु भानो रथा भानुरामध्याह्नं प्रवर्द्धते ।

- पन्था धार्मिकलोकानां तेजस्वी जायते तथा ।
 ६ पदवी पापिलोकानां ध्वान्तस्य सदृशी भवेत् ।
 केन बाधां प्रगच्छन्ति नेति जानन्ति ते जनाः ॥
 • हे मदीयसुत त्वं मे वाक्ये चित्तं नियोजय ।
 वचने मामकीने त्वं तव कर्णे निधेहि च
 १ तदन्यत्र न संयायात् तदीयनेत्रगोचरात् ।
 तदेव मनसो मध्ये प्रयत्नादपि धारय ।
 २ यत एतन्नु यैरेव मानवैः परिलभ्यते ।
 तेषां स्यादखिलाङ्गानां स्वस्थता जीवनस्य च ।
 १ जीवनस्य प्रवाहोऽयं यस्मादेव प्रजायते ।
 स्वीयस्य मनसस्तस्य सर्व्वया रक्षणं कुरु ।
 १ स्वकीयादाननात् त्वञ्च दुर्व्वाक्यान्यपसारय ।
 तथा स्वीयौष्ठयुग्मात् त्वं कुवाक्यानि विदूरय ।
 १ अग्रे दृष्टिं प्रकुर्व्वातां तावकीने सुचक्षुषी ।
 समुखे परिवीक्षेतां चक्षुषोः पद्मणी तव ।
 स्वकीयपादयोः पन्था स्वया सम्यग् विविच्यतां ।
 तेन स्थिरा भविष्यन्ति सकला गतयस्तव ।
 दक्षिणैव वामञ्च नैव त्वं परिगच्छ च ।
 अशुभाद् वारितं भूयात् तदीयचरणद्वयं ॥

५ पञ्चमोऽध्यायः ।

१ सुतेनो विजयकथनं २ वेश्याया विरुद्धकथनं १४
विवाहप्रशंसनम् ।

- १ हे मत्पुत्र मदीयायां विद्यायां धेहि मानसं ।
मदीयधिषणायां त्वं श्रवसी ते निधेहि च ।
- २ परिणामप्रदर्शित्वं तेनैव त्वमविध्यसि ।
ज्ञानवाक्यं स्वक्लेण त्वमेव पालयिष्यसि ॥
- ३ मधु चरति वेश्याया अधरान् मधुवासवत् ।
तथैव काकुदं तस्या स्तौलाच्च स्नेहमयुतं ।
- ४ किन्तु तिकं प्रजायेत चरमे नागदानवत् ।
तदेव जायते तोत्तुणं द्विधारचन्द्रहामवत् ।
- ५ एवं तदीयपादौ द्वौ मृत्युं समवरोद्धतः ।
तदीयः पादविक्षेपः शशानमेव गच्छति ।
- ६ जीवनस्यायनं नैव तया सम्यग् विविच्यते ।
आचारश्चञ्चलस्तस्या बोद्धुं नैव च शक्यते ।
- ७ अतो हे बालका यूयं शृणुत वचनं मम ।
मद्वक्त्रवचनाद् यूयं मैवाभूत पराङ्मुखाः ।
- ८ त्वं तस्या निजपन्थानम् अतिदूरे निधेहि च ।
भवनस्य तदीयस्य समीपमपि नो ब्रजे ।
- ९ नो चेत् त्वदीयमस्मान् अन्यस्मै परिदास्यते ।
त्वदीयं परमायुश्च निर्दयाय प्रदास्यते ।

- १० परितुष्टा भविष्यन्ति त्वद्वनैरितरे जनाः ।
 तव अमफलैः पूर्णम् अन्यवेश्म भविष्यति ।
- ११ तथा त्वदीयमांसे च शरीरे च क्षयं गते ।
 परिरुद्ध त्वया पश्चाद् वाक्यमेतद् वदिष्यते ।
- १२ हा हा हितोपदेशः स मया कस्मादुतोयितः ।
 कुतश्च भर्तृमनं तुच्छं मदीयमनसा कृतं ।
- १३ कुतोहं गुरुलोकानां वाक्यानि श्रुतवान्न च ।
 कुतस्तेषाञ्च शिक्षायां न्यधायि न मया मनः ।
- १४ आसं सर्वापदि प्रायः समाजसमयोरहम् ॥
- १५ निजजलाशयस्यैव पानीयं पीयतां त्वया ।
 स्वीयप्रसवणस्रोतः सलिलं परिपीयतां ।
- १६ तव प्रसवणं कस्माद् वहि विस्तारयिष्यते ।
 कीलालस्य तव स्रोतस्तिष्ठेद् राजपथे कुतः ।
- १७ तथा तदीयपानीयं त्वदीयं केवलं भवेत् ।
 त्वया सार्द्धं यथान्यस्य जनस्य न च तद् भवेत् ।
- १८ प्रसवणं त्वदीयं यत् धन्यं भूयात् तदेव ते ।
 युवत्यां निजभार्यायां तुष्यतां सर्वदा त्वया ।
- १९ मृगीव प्रेमिणी सा स्याद् वातमृगीव रूपिणी ।
 तस्याः पयोधरेण त्वं सर्वदाप्यायितो भव ।
 तथा तदीयप्रेम्णा च सर्वदा रम्यतां त्वया ।
- २० हे मत्पुत्र तव स्वान्तं वेश्या द्वियते कुतः ।

परकीयस्त्रिया वचः कुतः संस्वज्यते त्वया ।

११ सर्व्वो मार्गो मनुष्याणाम् ईशस्य गोचरो भवेत् ।

विचार्य्यते च तेनैव तदीया सकला गतिः ।

१२ किल्विषेण स्वकीयेन धृतो भवति किल्विषो ।

स्वकीयपापरज्ज्ञा च बद्धो भवति पातको ।

१३ भ्रान्तिभिर्बद्धलाभिः स परिभ्राम्यति मानवः ।

उपदेशं विना स्वीयान् प्राणानपि परित्यजेत् ॥

६ षष्ठोऽध्यायः ।

१ प्रतिभुत्वनिषेधः ६ आत्मस्य विषयकथनं १२ दुष्टलोक-
विषयकथनं १६ सप्त घृणास्पदानि २० आज्ञापालनफलं
२५ परदारगमनात् क्षतिश्च ।

१ हे मदीयमुत त्वं चेत् स्वबन्धोः प्रतिभू भवेः ।

अन्यस्य विषये त्वं चेत् स्वीयहस्तौ समर्पयेः ।

२ तर्हि स्वकीयवाक्ये त्वं प्रोन्माथे पतितो भवेः ।

तथा स्वकीयवक्तृस्य वचनैस्त्वं धृतो भवेः ।

३ अतो हे मम पुत्र त्वं निजबन्धोः करं गतः ।

इदानीं त्वं निजप्राणान् इत्यमेव समुद्धर ।

४ गत्वा च निजबन्धुं त्वं प्रणिपत्य प्रमादय ।

निद्रातो वार्य्यतां नेत्रं त्वत् पद्म च निमीलनात् ।

५ व्याधेन्माथाद् यथा पत्नी हरिणश्च पलायते ।

तथैव स्वयभात्मानं त्वं सम्यक् परिमोचय ॥

६ पिपीलिकान्तिकं गत्वा तत्कर्माणि विलोक्य च ।

- त्वं ज्ञानं परिशिजेया अलस्यशीलमानव ।
 ७ तस्या भूमिपतिर्भास्ति तदध्यक्षो न विद्यते ।
 तथा तस्याः प्रभुः कोपि न तिष्ठति कदाचन ।
 ८ मंगलकाले स्वभक्त्याणि शीघ्रकाले तथापि सा
 शस्यकर्त्तनकाले च स्वाहारं मञ्चिनोति सा ।
 ९ कति कालं स्वगत्यायाम् अलस स्यास्यते त्वया
 उद्यास्यसि च निद्रातस्त्वं कदालममानव ।
 १० अल्पकालं भवेन्निद्रा तथा तन्द्रा च जायते ।
 एवं करद्वये स्वीये निद्रया जडिते कृते ।
 ११ दग्निद्रता त्वदोया च यथा दस्यु स्तथैव्यति ।
 उपस्यास्यति ते दैन्यं मञ्जितेव वरूथिनी ॥
 १२ यो नरः पातकैर्युक्तः स दुष्टमनुजो भवेत् ।
 स सर्वदा स्ववक्त्रेण कटुवाक्यं प्रभाषते ।
 १३ आकारयति नेत्राभ्यां पादाभ्यां बोधयत्यपि ।
 अङ्गुलीभिः श्लेष्माभिः स शिलयति मानवान् ।
 १४ मञ्चिन्तयति चित्तेन निजेन कुटिलेन मः ।
 स मानुषो विवादस्य बीजं वपति सर्वदा ।
 १५ अतएव विवर्ततस्य हठादेव भविष्यति ।
 प्रतीकारं विनाकस्मात् स मनुष्यो विनश्यति ॥
 १६ अतथ्यवादिनी जिह्वा या च दृष्टिः मगर्विका ।
 निर्दोषाणां मनुष्याणां शोणितपातिनौ करौ ।

एवं कुमन्त्रणाकारि सततं यच्च मानसं ।
 तथा कुकर्म्म कर्तुञ्च चरणौ शीघ्रगामिनौ ।
 मृषामाली च भूत्वा यो मृषावाक्यं वदेन्नरः ।
 तथैव भ्रातृमध्ये यो विरोधं जनयेन्नरः ।
 एते सप्त परेशस्य घृण्याः षट् तु विशेषतः ।
 एतान् मर्षान् मनो मध्ये सततं स चेतोयते ॥

हे मत्पुत्र स्वतातस्य निदेशं परिपालय ।
 स्वीयमातु र्व्यवस्थाञ्च कदापि न परित्यजे ।
 यथित्वा हृदि तां धेहि कण्ठदेशे बधान च ।
 ततो गमनकाले सा त्वया सह गमिष्यति ।
 सा त्वां शयनकाले च सर्व्वया समविष्यति ।
 जाग्रत्काले त्वया साङ्गं संलापं सा करिष्यति ।
 प्रियंवदा च या वेश्मा या च स्याद् व्यभिचारिणी ।
 ततो रत्नाविधानार्थम् आज्ञा प्रदोषवद् भवेत् ।
 दोषित्वञ्च व्यवस्था स्याद् हितोपदेशभर्तृमनं ।
 यथा जीवनदो मार्गस्तथैव भवति ध्रुवम् ॥

त्वयान्तःकरणैस्तस्याः सौन्दर्य्यं नाभिलष्यताम् ।
 तदोयेन कटाक्षेण त्वं नैव च धृतो भवेः ।
 अन्नाभावश्च लोकानां वेश्मातो जायते यतः ।
 प्रियन्ते व्यभिचारिण्या नृणां प्राणा महाधनाः ।
 यथा न वाससा साङ्गं वज्रिना परिध्वस्यते ।

- तथा वक्षमि वज्रं को जनः स्यापयितुं क्षमः ।
 २८ यथा पादतलं नैव वीतिहोत्रेण धृष्यते ।
 तथा गन्तुं समर्थः को ज्वलदङ्गारकोपरि ।
 २९ समीपवामिनो जायां यो गच्छेत् स तथा भवेत् ।
 यस्तां मृशति निर्दोषः स च नैव भविष्यति ।
 ३० क्षुधात्तो रक्षितुं प्राणान् चक्षोरयति चौरकः ।
 तथापि तमदण्डार्हं नैव जानाति मानवः ।
 ३१ चारितस्य गुणाः सप्त देयास्तेन धृतेन च ।
 यदि स्यात् स्योयमर्चस्त्रं तथापि देयेव तत् ।
 ३२ व्यभिचारी पुमानेव विर्बोधः परिचक्ष्यते ।
 यतो व्यभिचरेद् यो ना स स्वप्राणान् विनाशयेत् ।
 ३३ तथा दण्डविशिष्टः स्यात् लज्जावानपि जायते ।
 कदापि तस्य लोकस्य नापमानं विनश्यति ।
 ३४ यतः स्त्रीहेतुर्केर्ध्या या सा पुमांसं प्रकोपयेत् ।
 दण्डकाले मनुष्यः स क्षमां नहि करिष्यति ।
 ३५ स पारितोषिकं नैव प्रयक्षीष्यति किञ्चन ।
 प्राथानिकधनं नापि स सन्तोषं गमिष्यति ॥

७ महामोऽध्यायः ।

- १ सुलेमनो विनयकथनं ६ वेष्मया व्यवहार-
 बर्णनं २४ तस्याः स्वानन्त्रास्यावश्यकता च ।

१ हे मत्पुत्र मदीयं त्वं वचनं परिपालय ।

- त्वं मदीयं निदेशञ्च निजचेतसि धारय ।
 २ पालयित्वा मदीयाज्ञां त्वञ्च धारय जीवनम् ।
 पालय त्वं व्यवस्थां मेतारे इव स्वचक्षुषी ।
 ३ अङ्गुलीषु त्वदीयासु तमेव संबधान च ।
 अन्तःकरणपत्रे च लिखित्वा त्वं निधेहि ताम् ।
 ४ या नारी स्वैरिणी याच प्रियवाग्व्यभिचारिणी ।
 ताभ्यां द्वाभ्यां सकाशाच्च निजप्राणान् प्रगर्जितुं ।
 ५ त्वया विद्या प्रवक्तव्या मम त्वं भगिनी भवेः ।
 तथोच्यतां भनीषा च त्वन्तु जातिर्भवे मम ।
 ६ अहं स्वकीयगेहस्यातिष्ठं वातायने पुरा ।
 वातायनस्य मार्गेण समदर्शि मया यदा ।
 ७ तदा ज्ञानमनुद्येषु मया दृष्टेषु केषुचित् ।
 तेषां युवमनुद्याणाम् एकोऽवोधो निरीलितः ।
 ८ मन्थ्याकाले च गोधूल्यां निशाया अन्धकारतः ।
 तदानीञ्च निशीथिन्याः प्राग्भो जायते यदा ।
 ९ स जनो व्यभिचारिण्या गृहकोणं प्रगत्य च ।
 भवनस्य तदीयस्य मार्गेण स पुमान् गतः ।
 १० तथैव चतुरा काचित् स्वैरिणी वेषधारिणी ।
 तदा भीमन्तिनी तेन पुरुषेण महामिलत् ।
 ११ शठा भवति सा येषिद् भवेद् दम्भवती च सा ।
 तस्याश्च चरणौ गेहे तिष्ठतो नैव कर्हिचित् ।

१२ दृष्ट्याने कदाचिच्च पदव्याञ्च कदाचन ।

कदाचिन्मार्गकोणे च तिष्ठती सा प्रतीक्षते ।

१३ पश्चात् तं मानुषं धृत्वा सा नागे पर्य्यचुम्बयत् ।

तथा निर्लज्जवक्त्रा सा तं पुमानमभाषत ।

१४ क्षेमायाद्य बलिं दत्त्वा साधितं निजमानमम् ।

साक्षात् कर्त्तुमहं त्वाञ्च वदनं ते निरोक्षितुम् ।

१५ एवं यत्नात् तदीयञ्च वदनं गन्त्रिजितुं ।

अहं वहिः समागत्य त्वां साक्षात् पर्य्यवाप्नुवम् ।

१६ अहं धिचिब्रवत्क्षेण मिम्रोयमुद्धवल्बतः ।

स्वकीयां शोभनां शय्यां तदर्थं पर्य्यसज्जये ।

१७ अगुरुगन्धदारुभ्यां तथा गन्धरमेन च ।

अभवत् शयनीयञ्च मदीयं परिवासितं ।

१८ आगन्धवां प्रगे यावत् प्रेम्णायायावहै मृशं ।

तथा स्वकीयप्रेम्णैव सुखिनौ संभवाव च ।

१९ यतः पति मदीयो यः स नैव विद्यते गृहे ।

अनेकदूरमार्गेण गमनं कृतवानसौ ।

२० मुद्राणाञ्च सहस्राणि समादाय प्रतस्थिवान् ।

एके पक्षे समायाते स निजं गृहमेव्यति ।

२१ इत्थं मधुरवाक्यैः सा जहार तस्य मानसम् ।

आष्ठयोः कोमलत्वेन समाकर्षच्च तं जनम् ।

२२ तदानीं स पुमान् तस्याः पश्चात् पर्य्यगमत् दृष्टात् ।

मौग्मयो हनार्थञ्च ययैव परिगच्छति ।

१३ जालं गत्वा च वाणेन यत्कद्विद्धो यथा मृगः ।

अज्ञात्वा स्मृतिं पक्षो ययोन्मायं प्रधावति ॥

१४ अतो हे बालका यूथं गृणुत वचनं मम ।

मदीयवक्त्राक्यञ्च युष्माभिः मस्पृभान्यताम् ।

१५ त्वदीयमानसं तस्या मार्गेण नैव गच्छतु ।

त्वं तदीयपदव्याञ्च भ्रमणं परिवर्ज्य ।

१६ यतस्तथा क्षतोरुच्य बङ्गलोका निपातिताः ।

तथैव बहवो लोका बलान्तस्तथा हताः ।

१७ तदीयं भवनं यत् तत् परलोकपयो भवेत् ।

स एवान्तर्गृहं मृत्या जैनान् प्रत्यवगाहयेत् ॥

८ अष्टमोऽध्यायः ।

१ विद्यायाः सुखातिः श्रेयता च १२ विद्यायाः पराक्रमो धनसः

२२ विद्यायाः अनादित्वं ३२ विद्यायाः सुखवर्णनञ्च ।

१ या विद्या सा समाङ्गानं प्राणिनां न करोति किं ।

तथा या श्रेमुषी सा च प्रोक्षैः शब्दायते न किं ।

२ सा पार्श्वं वर्त्मनः प्रोक्षे स्थाने च परितिष्ठति ।

गृष्टङ्गाटकपदव्याञ्च समुत्तिष्ठति सा स्वयम् ।

३ द्वारेऽर्थतो नगर्थ्यासु द्वारस्य मधुखे स्थिता ।

तथा द्वारे प्रवेशस्य तिष्ठन्तीति प्रभाषते ।

४ हे मानवगणाः सर्वे युष्मानहं समाङ्गये ।

मन्त्रानेषु मनुष्याणाम् अहमेतन् निवेदये ।

५ हे अज्ञा ज्ञानवाक्यन्तु युष्माभिः परिवृथ्यतां ।

हे निर्बोधाश्च युष्माभिर्बुद्धिवाक्यं प्रवृथ्यतां ।

६ निशामयत युष्मभ्यं सत्कथां कथयाम्यहम् ।

मदीयोऽष्टदशस्याहम् उपयुक्तं वचो ब्रुवे ।

७ मामकीनेन वक्त्रेण तथ्यवाक्यं प्रभाष्यते ।

मदीयोऽष्टदशस्यैव दुष्टतां समृतीयते ।

८ मामकीनस्य वक्त्रस्य धर्म्याः स्युः सकलाः कथाः ।

तामां मध्ये न वक्त्रञ्च विपरीतञ्च नो वचः ।

९ सकलाः सुगमालस्य श्रेमुषी यस्य विद्यते ।

तया सर्व्वं यथार्थाः स्यु र्यस्य ज्ञानञ्च विद्यते ।

१० मदीयमुपदेशं त्वं दुर्व्वर्णात् मंग्रहाण च ।

सुवर्णादपि विज्ञानं त्वया सम्यक् प्रगृह्यतां ।

मुक्तातोपि यतो विद्या स्रुतमा परिकीर्त्तिता ।

दष्टं वस्त्वस्ति यत् किञ्चित् न तत् सर्व्वं तया समं ॥

११ अहं विवेचनामाहुं विद्या वामं करोमि च ।

अहं विद्या लभे सम्यग् धिषणां धर्मभेदिकां ।

अहं परेश्वराद् भोत्वा च्छतीयित्वा च दुष्कृतम् ।

गर्व्वदौर्मत्त्यदम्भित्वमृतोये कुपयन्त्यया ।

मन्त्रेण मामकीना स्यात् तत्त्वज्ञानञ्च मामकम् ।

तथा बुद्धिर्भदीया स्यात् बलञ्च मामक भवेत् ।

राजत्वञ्च प्रकुर्वन्ति मत्तएव नराधिपाः ।
 तथैव मन्त्रणा मत्तो मन्त्रिभिः सुपदिश्यते ।
 अध्यक्षा ये च ते सर्वे मत्तएव प्रशामति ।
 न्यायकर्माणि कुर्वन्ति भूपाश्च भूविचारकाः ।
 मयि कुर्वन्ति ये प्रेम करोमि प्रेम तेष्वहम् ।
 गवेषयन्ति ये मान्नु शीघ्रं प्राप्स्यन्ति ते जनाः ।
 ऐश्वर्यमपि सम्मानम् अक्षयो विभवस्तथा ।
 धर्मशैतानि सर्वाणि मदीयानि भवन्ति हि ।
 उत्तमं मत्फलं स्वर्णात् सुवर्णादपि निर्मलात् ।
 तथा रूप्यान् मनोनीता सम्पत्तिं मम शोभना ।
 अहमेव स्वधर्मस्य पदव्या परियापये ।
 विचारस्य च मार्गेण गमनं कारयाम्यहम् ।
 कुर्वन्ति मयि ये प्रेम मैश्वर्यास्तान् करोम्यहम् ।
 भाण्डागारं धनैस्तेषां परिपूर्णं करोम्यहम् ॥

कर्मणां परमेशस्य प्रारम्भे च तदादितः ।
 कृतानां कर्मणां पूर्वं प्राप्ताहं तेन चाभवम् ।
 अनादिकालतः पृथ्वा मूलस्य स्थापनादपि ।
 पूर्वं तेनाभिषिक्ताहं विद्ये श्रीपरमेशिता ।
 तथा सरित्पतीनाञ्च सर्वेषां सृष्टितः पुरा ।
 तोयेन परिपूर्णानां प्रस्रवाणाञ्च पूर्वतः ।
 पर्वतानाञ्च सर्वेषां स्थापनं नाभवद् यदा ।

तयोपपर्वतानाञ्च जननादपि पूर्वतः ।
 पृथ्वीर्लोत्रापस्मिन्मृद्रेणोरपि नो जनिः ।
 यदा तत्कालतः पूर्वं मदीया प्राभवज्जनिः ।
 यदा खं स्थापितं तेन तत्राहं स्थितवांस्तदा ।
 यदा म जलधे र्मानं चक्रवत् कृतवान् पुरा ।
 तथा मंस्थापयामास स ऊर्द्धस्थान् वलाहकान् ।
 एवं मग्नित्पतीनाञ्च प्रस्रवान् संववन्ध मः ।
 उल्लहितुं न शक्नोति यां मीमां जलधे जलं ।
 अस्थापयत् मतां मीमां मूलप्रास्थापयत् त्तिः ।
 तदा तस्य समीपेऽहं कर्म कुर्वन् समास्थितः ।
 आममानन्दितस्तस्य प्रत्यहं जनयन् मुदं ।
 प्रमोदं कृतवान् पूर्वम् अहं धरणिमण्डले ।
 तथा मनुशमन्तानैः महानन्दं चकार च ॥

हे सर्व्व बालकाः यूयं निशामयत मद्बचः ।
 मदीयायां पदव्यां यो ब्रजेद् धन्यः स मानवः ।
 हितापदेशमादर्ण्यं ज्ञानवान् जायते नरः ।
 किन्तु यूयं न कुर्व्वीध्वमश्रद्धां तत्र जातुचित् ।
 यो जागर्त्ति मम दारे मम वाक्यं शृणोति च ।
 मम दारशिलायां योऽपेक्षते धन्यएव सः ।
 यतो मामेव संप्राप्य परिप्राप्नोति जीवनं ।
 तथैव परमेशस्य सम्प्रगृह्णात्यनुग्रहं ।

ये मां प्रति चरेत् पापं निजपाणान् दिनस्तिमः ।
ये जना मासृतीयन्ते प्रेम कुर्वन्ति ते मृतौ ॥

६ नवमोऽध्यायः ।

१ तत्त्वज्ञानसंज्ञानं ७ उपदेशकथनं १२ चज्ञाननायाः कथनं
फलस्य ।

निजं निकेतनं विद्या स्वयमेव विनिर्भमे ।
तथा तस्य तथा मय्यस्तम्भा अपि मुनिर्भिताः ।
मारयित्वा पशून् स्त्रीयान् भोज्यमामादयच्च मा ।
ततश्च मिश्रयामास मा मम्यग् गोस्तनीरमं ।
तथा निमन्त्रणं कर्तुं निजदामीः प्रहित्य मा ।
उच्चस्थाने नगर्द्याः मा प्रैक्षिरेतत् प्रभाषते ।
अत्रागच्छन्तु ते लोका ये केचिज् ज्ञानवर्जिताः ।
मेभ्य एतां कथां वच्मि निर्बोधा ये च केचन ।
स्मागच्छत यूयं मे भोज्यं भूञ्जीध्वमेव च ।
तथा प्रमादितस्त्रेमं पिबेत् गोस्तनीरमं ।
विद्यायाज्ञानमङ्गश्च जीवनं परिरक्षत ।
।था ज्ञानस्य मार्गेण यूयं गच्छत सर्वदा ॥

नज्जां मय्येव प्राप्नुयान् निन्दकं भर्तृमयेत यः ।
।र्जनां भर्तृमयेत येन दुश्चिह्नं तेन प्राप्यते ।
।तस्त्वं निन्दकं नैव भर्तृमयेथाः कदाचन ।
॥ चेत् म निन्दको लोक ऋतोयां ते करिष्यति ।

- ६ ज्ञानिनं भर्तृमयस्य त्वं तेन स त्वयि प्रेक्ष्यते ।
 मल्लोके शिञ्चिते तस्य ज्ञानवृद्धिर्भविष्यति ।
- १० ज्ञानस्यारम्भकं तत् स्याद् यद्भयं परमेश्वरात् ।
 एवं धर्मस्य यज्ज्ञानं तज्ज्ञानं परमं मतम् ।
- ११ यतस्तवायुषो वृद्धिर्भवेत्तत्रैव भविष्यति ।
 तवायुर्वत्सराणाञ्च परिवृद्धिर्भविष्यति ।
- १२ प्राप्ते मतिं त्वया ज्ञाने स्वयं तदपलप्यसे ।
 निन्दिते च त्वया तस्मिन् भोक्ष्यसे स्वयमेव तत् ।
- १३ अज्ञाना या भवेद् योषित् सा स्यात् कलहकारिणी ।
 बुद्धिहीना च या नारी सा विवेकविवर्जिता ।
- १४ स्वकीयभवनद्वारे विस्तार्यासनमेव सा ।
 प्रोक्षस्थाने नगर्याः सा स्वामने सूपविश्व च ।
- १५ ये पान्था ऋजुमार्गेण कुर्वन्ति गमनं स्वयम् ।
 तानेव पथिकास्त्रिकान् समाह्वयेति भाषते ।
- १६ अत्रागच्छन्तु ते लाका ये केचिज् ज्ञानवर्जिताः ।
 तेभ्य एतां कथां वच्मि निर्बोधा ये च केचन ।
- १७ चोरिताम्ना महामिष्टं सुखाद् गुप्तभक्षितम् ।
 किन्तु सन्निष्ठते प्रेतो यत् तदीयनिकेतने ।
- १८ यच्च पातालगम्भीरं प्रयान्ति तन्निमग्निताः ।
 तदेतैर्मानवैर्नैव किञ्चित् प्रविविच्यते ॥

१० दशमोऽध्यायः ।

१ सुखेमेवो मानाविधितोपदेशः ।

- १ आनन्दजनकः पुत्रो भवति ज्ञानवान् पितुः ।
किन्तु मूर्खसुतो मातुर्भति केङ्कारकः ।
- २ वित्ते दुष्टतया प्राप्ते फलं किञ्चिन् न विद्यते ।
किन्तु धर्मात् परित्राणं मनुष्याणां प्रजायते ।
- ३ क्षुधा व्याकुलयेन् नैव धार्मिकान् परमेश्वरः ।
किन्तु पापवतां लाभं करोति स तु निष्फलं ।
- ४ आलस्यात् कर्मकर्त्ता यः स प्राप्नोति दरिद्रताम् ।
तथा कर्मकर्त्तारं करोति धनिनं करः ।
- ५ मञ्चयेद् घोषकाले यः स एव बुद्धिमान् सुतः ।
संचपाजनकः पुत्रो निद्रावान् शस्यकर्त्तने ।
- ६ आशीर्वाग् धर्मधुक्तानां सदा शिरसि तिष्ठति ।
किन्तु दौरात्म्यमच्छन्नं तिष्ठेद् वक्त्रं दुःखात्मनाम् ।
- ७ स्मर्यधार्मिकलोकानां नाम धन्यं प्रजायते ।
किन्तु दुष्टमनुष्याणां नामानि यान्ति लुप्तताम् ।
- ८ निदेशं परिगृह्णाति ज्ञानवानेव मानवः ।
किन्त्वज्ञानस्य वाचालो मानवः पतितो भवेत् ।
- ९ यो जनः सरलं गन्ता निर्भयं स प्रगच्छति ।
वक्रगामो भवेद् यस्तु स मनुष्यः प्रशिक्ष्यते ।
- १० इङ्गितयति नेत्राभ्यां यः स दुःखानि यच्छति ।

किन्त्वज्ञानस्य वाचालो मानुषः पतितो भवेत् ।

११ वक्तुं धार्मिकलोकानां भवेज् जीवनप्रसवः ।

किन्तु दौर्गत्यगच्छन् तिष्ठेत् पापवतां मुखं ।

१२ उपस्थापयति द्वेषो यः सर्व विरोधकं ।

किन्तु यत् प्रेम सर्व्वाणि पापान्याच्छादयेद्वि तत् ।

१३ ज्ञानवान् मानवो यः स्यात् ज्ञानं तिष्ठति तन्मुखे ।

किन्तु बालिशपृष्ठाय दण्डेव विराजते ।

१४ यो ज्ञानवान् मनुष्यः स ज्ञानं मच्चिनुयात् सदा ।

किन्त्वज्ञानस्य वक्तुं विनाशः परिजन्यते ।

१५ भवेद् वित्तवतां वित्तं स्वकीयगाढपत्तनम् ।

दुर्गतानां मनुष्याणां दारिद्र्यं स्याद् विनाशकम् ।

१६ धार्मिकानां य आचारस्तत् ग्याजीवनकारणम् ।

किन्तु पापवतां सम्यद् भवेत् कलुषकारणम् ।

१७ हितोपदेशमन्ता यः स याति जीवने पथि ।

किन्तु स मानवो भ्रान्तो भर्तृमनं यो न मन्यते ।

१८ द्वेष आच्छाद्यते येन मिथ्यावादी स मानुषः ।

यः करोत्यपवादं स उच्यते बालिशो जनः ।

१९ उक्तेषु बह्वक्तेषु पापाभावो न विद्यते ।

अतः स बुद्धिमान् लोको यो गिजोदैः निर्तयेत् ।

२० जिज्ञा धार्मिकलोकानां भवेन् निर्मलरूपवत् ।

किन्तु पातकिलोकानाम् अल्पमूल्यं मनो भवेत् ।

२१ जिह्वा धार्मिकलोकानाम् अनेकान् परिभोजयेत् ।

किन्तु पातकिनो लोका ज्ञानाभावात् त्यजन्यभून् ।

२२ आशी र्यां परमेशीया मा कुर्याद् धनिनं नरं ।

स तेन सह नो दुःखमुपस्थापयति क्वचित् ॥

२३ अज्ञानो मानुषो यः स दुष्कर्माणिभिनन्दति ।

विद्या भवति तस्यैव यो नरो बुद्धिमान् भवेत् ।

२४ यस्माद् बिभेति पापात्मा घटते तत्तु तम्प्रति ।

किन्तु धर्मवतां पुंसां निष्ठान् भो मित्रायते ।

२५ झञ्झानिलो यथा याति तथा पाप्यपि गच्छति ।

किन्तु धर्मवतां पुंसां कुड्ममूलं चिरन्तनम् ।

२६ यथैवास्त्ररसो दन्ते यथा धूमश्च नेत्रयोः ।

तथालसजनः स्वस्य प्रेरकाय प्रजायते ।

२७ परेशात् साध्वसं यत् स्यात् तदेवायुः प्रवर्द्धयेत् ।

किन्तु पापिमनुष्याणां वर्षं न्यूनं करिष्यते ।

२८ धार्मिकानां मनुष्याणाम् अपेक्षानन्ददायिका ।

किन्तु पापिमनुष्याणां प्रत्याशा क्षयमाप्नुयात् ।

२९ यः पन्थाः परमेशस्य साधूनां दुर्गमेव तत् ।

किन्तु दुष्कर्मीलोकानां विनाश उपजायते ।

३० धार्मिको मानवो नैव कदापि विचलियति ।

किन्तु पापिमनुष्या ये देशे वस्यन्ति नैव ते ।

३१ धार्मिकलोकवक्त्रेभ्यो ज्ञानमेव प्रजायते ।

किन्तु सा क्रियते या स्याद् रमना वक्रवादिनी ।

३२ कृतोपकारमन्तरो भवन्ति धार्मिकाधराः ।

किन्तु वक्रकथां वक्ति वदनं पापिनां नृणाम् ॥

११ एकादशोऽध्यायः ।

१ नानोपदेशकथनम् ।

१ अन्याय्या या तुला लोके सा घृष्टा परमेशितुः ।

परिमाणन्तु यन्न्याय्यं स तत्र परितुष्यति ।

२ अहङ्कारे समायाति समायाति त्रपापि च ।

किन्तु ज्ञानं समाप्नोति मानवा नममानसः ।

३ तेषां मार्गम् ऋजुं कुर्याद् सुकृतं साधुचेतसाम् ।

किन्तु पापी जनः स्वीये कलुषे पतितो भवेत् ।

४ क्रोधस्य दिवमे वित्तं निष्फलं संप्रजायते ।

किन्तु मृत्युमकाशाच्च धर्म्मा रक्षति धार्मिकम् ।

५ करोति साधुता साधोः पदवीं सरलां सदा ।

किन्तु दुष्टजनस्तस्य दुष्टत्वेन निपात्यते ।

६ धर्म्माः सरललोकानां समुद्धरति तान् सदा ।

किन्तु स्वकीयलोभेन प्रियन्ते लङ्घिताश्चकाः ।

७ प्रत्याशा धियते तस्य मृते पापिनि मानुषे ।

एवं विनाशमाप्नोति प्रत्याशा बलिनां नृणाम् ।

८ धार्मिको मानवा यः स्यात् स दुःखादुद्धृतो भवेत् ।

किन्तु तस्य स्थले पापी जनः समुपतिष्ठति ।

६ स्वास्यदोषान्निजं बन्धुं कान्पनिको विनाशयेत् ।

किन्तु धार्मिकलोकस्तं ज्ञानेनैव समुद्धरेत् ।

१० धार्मिकानां शुभे जात आनन्दो जायते पुरे ।

किन्तु पातकिलोकानां विनाशे स्याज्जयध्वनिः ।

११ आशीर्वाक्याद् ऋजूनान्तु नगरस्थान्ति भवेत् ।

किन्तु पापिजनस्यास्यात् तदधःपतनं भवेत् ।

१२ तुच्छो करोति निर्वोधः स्वकीयमपि बान्धवम् ।

किन्तु प्रजाविशिष्टो यः स मैत्रीभूय तिष्ठति

१३ पराधिकारचर्चो यो भ्रमन् गुप्तं व्यनक्ति सः ।

किन्तु विश्वास्यलोको यो गोपायति वचांसि सः ।

१४ मन्त्रणरहितस्यानि मानवः पतितो भवेत्

किन्तु मन्त्रिवद्भवेन लोकानां रक्षणं भवेत् ।

१५ लग्नोऽज्ञातलोकस्य यः स क्लेशं समाप्नुयात् ।

प्रतिभूत्वघृणावान् यः स विपद्ग्रहितो भवेत् ।

१६ स्वापतेयानि रक्ष्यन्ते पुंसा बलवता यथा ।

तथैव सुन्दरी नारी सम्मानं परिरक्षति ।

१७ मङ्गलं स्वीयप्राणानां करोति कृपया युतः ।

किन्तु देहस्य दुःखानि घटयेन् निर्दयो नरः ।

१८ स करोति वृथा कर्म यः स्यात् कलुषवान् नरः ।

किन्तु मत्तं फलं तस्य यो धर्मावीजवापकः ।

१९ धर्मेण जीवनं यद्वन् मानवैः परिलभ्यते ।

तद्वत् कुकर्माणां लोकैर्मरणं प्रतिनिभ्यते ।

२० स परेशघृणापात्रं यः स्यात् कुटिलमानसः ।

किन्तु मन्नापकागः स्युर्ऋजुमार्गेण गामिनः ।

२१ पुरुषानुक्रमं यावत् पापी दण्डान् न मोक्षयेत् ।

किन्तु धार्मिकभोक्तानां वंश उद्धारयिष्यते ।

२२ यथा गृहकरनामायां हाटकस्य विभूषणम् ।

अविवेचनयुक्तायां मौन्दर्यञ्च तथा स्त्रियाम् ।

२३ उत्तमं परिवारवृत्तिं केवलं धार्मिका नराः ।

किन्तु कापं प्रतीक्षन्ते सदा किल्बिषिणा जनाः ।

२४ मानवाः परिवर्द्धन्ते दानं क्वापि केचन ।

मञ्जित्यान्यायतः केचित् प्राप्नुवन्ति दरिद्रताम् ।

२५ जन्मिनो दानशीला ये परितृप्ता भवन्ति ते ।

पानीयमेवको यः स्यात् म पानोद्यन मिच्यते ।

२६ शम्भं बद्धा निधत्ते यः शपन्ति तं जनं जनाः ।

किन्तु विक्रीयते येनाग्निषः स्युस्तस्य मूर्ध्नि ।

२७ मङ्गलं चेज्यते येनानुग्रहस्तेन प्राप्यते ।

यः परस्य क्षतिं वाञ्छेत् सा क्षतिस्तस्य जायते ।

२८ यो विश्वमिति विन्दे स्वे स जनः पतितो भवेत् ।

स शाखेव प्रफुल्लः स्थाद् धर्मवान् यस्तु मानवः ।

२९ क्षिप्रान्ति परिवारान् यः मोधिकुर्यात् प्रभञ्जनं ।

अज्ञानो मानुषः कुर्याद् दासतां धिषणावतः ।

३० फलन्त्वस्तुतश्चस्य धार्मिकस्य फलं भवेत् ।

आत्मा मंचायते येन सर्व ज्ञानवान् नरः ।

३१ स्वस्वकर्मफलं भूयः धार्मिकैर्दृढं लभ्यते ।

तदा कल्पिभिर्दुष्टैः किं नैव परिलभ्यते ॥

१२ द्वादशोऽध्यायः ।

१ प्रीयते सृष्टदेशे यः स ज्ञानेऽपि सुप्रीयते ।

किन्तु स पशुवस्त्रोको भर्तृमनं यच्च दीयते ।

२ परेशः साधुलोकेषु करोति मन्तं कृपायाम् ।

किन्तु कुत्सितसम्मानं करोति दौषिणं नरम् ।

३ स्थिरः स्यात् न शक्नोति पापेन कापि मानवः ।

किन्तु धार्मिकलोकात् मूलं तिष्ठेत् सुनिश्चलम् ।

४ नारी गुणवती पत्युः किरीटमदृशी भवेत् ।

किन्तु ह्रीदादिनी योषित् तदस्यां क्लेदवद् भवेत् ।

५ मत्स्या भवति मङ्गल्यो नराणां धर्मचारिणाम् ।

किन्तु पातकिनाकानां मृषा भवति मन्त्रणा ।

६ पापिवर्गः स्थले गुप्ते हन्तुं वाक्य प्रभाषते ।

किन्तु मरुत्तचित्तानां जिह्वा तान् परिरक्षति ।

७ पतन्त्यधो दुरात्मानः स्थिरा स्तिष्ठन्ति नैव ते ।

किन्तु धार्मिकलोकानामचनं वेगं तिष्ठति ।

८ विज्ञानेन स्वकीयेन विख्यातो मानवो भवेत् ।

किन्तु तुच्छीक्रियन्ते ते ये स्युः कुटिलमानसाः ।

६ करोति निजदामत्वं यः साधारणमानुषः ।

स आघाकारिणे लोकाद् भक्ष्यहीनाद् वरो भवेत् ।

१० स्वपशोरपि प्राणेषु करोति धार्मिकः कृपाम् ।

किन्तु पापिमनुष्याणां स्नेहे निष्ठुरतां व्रजेत् ।

११ हस्तिं गच्छति भक्ष्येण भूम्याः कृषकमानुषः ।

यत् कर्म निष्फलं तत्र निर्बोधः सम्प्रवर्त्तते ।

१२ यद् दुर्गं दृष्टलोकानां तत् प्रलुभति पातकी ।

किन्तु धार्मिकलोकानां मूलमपादयेत् फलम् ।

१३ स्वकीयाधरदोषेण पातकी पतितो भवेत् ।

किन्तु यो धार्मिको लोकः स दुःखादुद्धृता भवेत् ।

१४ स्ववक्त्रवाक्यतः सृष्टो मङ्गलेन भवेन् नरः ।

स्वोदहस्तक्रियायाश्च फलं तं प्रति जायते ।

१५ अज्ञानस्य मनुष्यस्य वर्त्म तद् दृष्टितः शुभम् ।

गृह्णाति मन्त्रणां यस्तु स एव ज्ञानवान् नरः ।

१६ क्रोधाऽज्ञानमनुष्यस्य व्यक्रोभवति सत्वरं ।

किन्तु विजजनः स्वोद्यम् अपमानं प्रगोपयेत् ।

१७ प्रकाशयति धर्मं स यः सत्यं वक्ति मानवः ।

किन्तु प्रवञ्चनामेव मिथ्यामात्रो प्रकाशयेत् ।

१८ वाचालस्य मनुष्यस्य शस्त्राघातममं वचः ।

किन्तु ज्ञानवतो जिज्ञा निरामयममा भवेत् ।

१९ सत्यवादिमनुष्यस्याधरौ स्यातां विरक्तनौ ।

क्षणं संस्थापिनी जिह्वा जनस्यातथ्यभाषिणः ।

१० कुचिन्ताकारिणां चित्ते संतिष्ठति प्रतारणा ।

किन्तु शान्तेः परामर्शं यो दद्यात् सोऽभिनन्दति ।

१ धार्मिकस्य मनुष्यस्य विपत् कापि न जायते ।

यो दुष्टोमानव स्तन्तु परियमति दुर्गतिः ।

२ ऋतीयते परेशस्तौ यौ मृषावादकाधरौ ।

किन्तु सत्यक्रियाकारी तस्य सन्तोषकारकः ।

३ परिणामप्रदर्शो यो ज्ञानं संवृणुते स हि ।

किन्त्वज्ञतां प्रकाशन्ते मनांस्यज्ञानिनां नृणाम् ।

४ आधिपत्यं प्रकुर्व्वाते कर्मशीलवतः करौ ।

किन्तु यः शीतको लोकः स ददाति सदा करं ।

५ क्लेशान् मानसिकादेव नतो भवति मानवः ।

किन्तु शान्तिप्रदं वाक्यं तं नरं परिहर्षयेत् ।

६ समीपवामिलोकेषु भवेद् धार्मिक उत्तमः ।

किन्तु पापवतां मार्गः स्यात् तेषां भ्रान्तिकारकः ।

७ अलसो न पचेद् वस्तु स्वहस्तेनापि संध्यतम् ।

किन्तु वित्तं महार्घं स्यात् कर्मशीलजनस्य हि ।

८ धर्मस्य पदवीमध्ये जीवनं परिलभ्यते ।

तस्य मध्ये कदाचित्तु मरणं नहि विद्यते ॥

१३ त्रयोदशोऽध्यायः ।

- १ उपदेशे पितुः पुत्रो ज्ञानवान् मंनिशामयेत् ।
किन्तु यो निन्दकः पुत्रो भर्तृमनं न शृणोति सः ।
- २ वदनस्य गुणात् लोक उत्तमं वस्तु भवति ।
किन्तु प्रवञ्चकप्राणा दौरात्त्यं परिभुञ्जते ।
- ३ यो रक्षति निजं वक्त्रं स प्राणानपि रक्षति ।
यस्तु विस्तारयेदोष्ठौ स मनुष्यो विनश्यति ।
- ४ स इच्छन्नपि नाप्नोति यः स्यादल्पमानुषः ।
कर्मशोभो मनुष्यो यः स सदानन्दमाप्नुयात् ।
- ५ श्रुतीयते मृषावाक्यं धर्मवानेव मानवः ।
किन्तु लज्जापमाने द्वे जनयेत् पातको नरः ।
- ६ धर्ममार्गेण गन्तारं नरं धर्मोऽभिरक्षति ।
किन्तु पातकिनं लोकं पापमेव विनाशयेत् ।
- ७ अकिञ्चनोऽपि कुर्यात् स्वं धनिनं कोऽपि मानवः ।
धनवानपि कुर्यात् स्वं दरिद्रं कोऽपि मानुषः ।
- ८ संरक्षति निजप्राणान् धनेन धनवान् नरः ।
किन्तु दुर्यातलोको न भर्तृमनं परिमन्यते ।
- ९ धार्मिकस्य मनुष्यस्य दीप्तिश्चञ्चलतां व्रजेत् ।
पापयुक्तमनुष्यस्य दीपो निर्व्विण्णतामियात् ।
- १० विवादो जायते लोके केवलादभिमानतः ।
किन्तु संविद्यते ज्ञानं मन्त्रणाद्यादिणां नृणाम् ।

- १ निमेषादेव वित्तानि क्षीणतामुपयान्ति हि ।
क्रमशः सञ्चयेद् यस्तु तदीयं धनमेधते ।
- २ आशामिद्वेर्विलम्बन्तु मानमाधिममं भवेत् ।
किन्तु वाञ्छितमंप्राप्तिः सुधायुक्तममा भवेत् ।
- ३ अवाप्नोति विनाशं स आशां तुच्छाकरोति यः ।
किन्त्वाज्ञा मान्यते येन तेन शान्तिरवाप्यते ।
- ४ उन्माथान् मृत्युरूपाच्च समुद्धरणकारणम् ।
ज्ञानवतां व्यवस्था स्यात् पीयूषप्रसूतोपमा ।
- ५ अनुग्रहमवाप्नोति सुबोध एव मानवः ।
किन्तु प्रवक्षकानां हि पदयोः कठिना भवेत् ।
- ६ कर्माणि कुरुते विद्वान् विविच्य मकलो नरः ।
किन्तु प्रकाशयेत् मूर्खो लोकः स्वकीयमूर्खताम् ।
- ७ स एव दुष्टदूतः स्याद् विपद्गमं करोति यः ।
यो दूतः सत्यवादी स आरोग्येन समो भवेत् ।
- ८ तुच्छयेदुपदेशं यो दरिद्राति च सज्जते ।
किन्तु भर्तृमनमन्ता यः स प्राप्नोति समादरम् ।
- ९ आशायाः परिपूर्णं मनोमिष्टत्वबोधकम् ।
किन्तु दोषं परित्यक्तुम् अश्वस्य जायते घृणा ।
- १० मानवो ज्ञानिनां मङ्गात् ज्ञानवानेव जायते ।
किन्तु वैधेयबन्धुः सन् विनाशमुपगच्छति ।
- ११ आपत् पातकिलोकानां पश्चात् पश्चान् प्रगच्छति ।

किन्तु धार्मिकलोकेभ्यो मङ्गलं परिदीयते ।

२२ साधु लौकः सुतादिभ्यः स्वाधिकारं प्रयच्छति ।

धनं धार्मिकलोकेभ्यः पापिभिः सञ्चितं भवेत् ।

२३ दरिद्रकर्षणादेव बज्रं शस्त्रं प्रजायते ।

किन्तु कस्यापि तद्भानि विचाराभावतो भवेत् ।

२४ न्याय्यं दण्डं न कुर्याद् यः स पुत्रं समृतोयते ।

किन्तु यः प्रीयते पुत्रे सोऽविलम्बं प्रशास्ति तम् ।

२५ धार्मिकास्तृप्तिपर्यन्तं प्रत्यहं परिभुञ्जते ।

किन्तु पापिमनुष्याणाम् उदरे तिष्ठति क्षुधा ।

१४ चतुर्दशोऽध्यायः ।

१ नारी ज्ञानवती या सा निर्भाति सदनं निजम् ।

किन्त्वज्ञाना भवेद् या सा स्वहस्ताभ्यां भनक्ति तत् ।

२ य आचरति सारल्यं परमेशाद् बिभेति सः ।

किन्तु तुच्छं प्रकुर्यात् तं यो विमार्गेण गच्छति ।

३ अज्ञानिनामहङ्काराद् दण्डस्तिष्ठति तन्मुखे ।

किन्तु ज्ञानवतामोष्ठौ स्वानेव परिरक्षतः ।

४ गवामभावतो गोष्ठं तिष्ठत्येव परिरक्षितम् ।

किन्तु गवां बलाद् भूरिधनवृद्धिः प्रजायते ।

५ यः साक्षी सत्यवादी स्यात् सोऽतथ्यं कथयेन् नहि ।

किन्तु योऽतथ्यवादी स्यात् सोऽतथ्यं कथयेद् भुवं ।

६ चेष्टमानोपि नाप्नोति ज्ञानं निन्दकमानवः ।

किन्तु ये बुद्धिमन्तस्ते सुतरां प्राप्नुवन्ति तत् ।
 ज्ञानयुक्ताधरे यस्य लोकस्यैव पश्यसि ।
 यश्चाज्ञानस्तयोरेव समीपाद् द्याहि दूरतः ।
 ज्ञानेन बुद्धिमाणाकः स्वकीयं वर्त्म बुध्यते ।
 किन्त्वज्ञानतयाज्ञाना जनाः स्वान् भ्रमयन्ति च ।
 पापेन सह कुर्वन्ति कुतुकं पापिना जनाः ।
 किन्तु धार्मिकलोकानां मध्ये तिष्ठत्यनुग्रहः ।
 अन्तःकरणमात्मीयं तिक्रलं परिबुध्यते ।
 अन्यैः कैश्चित् सुखं तस्य भोक्तुं नैव प्रशक्यते ।
 पापदुकमनुव्याणां भवनं परिगच्छति ।
 धार्मिकानां मनुव्याणां श्रीमद् भवति मन्दिरं ।
 कोपि मार्गो मनुष्येण शोभनः परिबुध्यते ।
 किन्तु तस्यैव जायेत चरमे मरणायनम् ।
 कदाचिदूर्ध्वकालेपि मनोदुःखं प्रजायते ।
 तस्यानन्दस्य शेषे हि विषण्णत्वं प्रजायते ।
 चित्ते विपथगः पूर्णः स्वीयाचारफलैर्भवेत् ।
 किन्तु स्वस्माद् भवेत् तप्तः साधुरेव हि मानवः ।
 अविज्ञो मानवो यः स सर्वत्राक्षेपु प्रत्ययी ।
 किन्तु विज्ञजनः स्वीयम् आचारं संविचारयेत् ।
 ज्ञानिलोको भयं कृत्वा पातकाद् विमुखो भवेत् ।
 किन्त्वज्ञानोऽभिमानी स्वान् निर्भयश्च प्रजायते ।

१७ अज्ञानकर्म कुर्यात् स योऽकस्मात् परिकुप्यति ।

मृतीयाभाजनं स स्याद् यः करोति कुमन्त्रणम् ।

१८ अज्ञानमविज्ञो यः अधिकारं समाप्नुयात् ।

किन्तु विज्ञो भवेज् ज्ञानकिरीटेन विभूषितः ।

१९ निर्दोषस्य समीपे तु नम्रीभवति दोषवान् ।

किल्बिषी धार्मिकद्वारि नम्रीभवति मानुषः ।

२० यो दारिद्र्ययुतो लोकः स्वबन्धारपि मोऽप्रियः ।

किन्तु वित्तविशिष्टस्य भवन्ति बह्वबन्धवः ।

२१ तुच्छो करोति मित्रं यः कलुषाणि करोति सः ।

दरिद्रान् दयते यस्तु कुशलं तस्य जायते ।

२२ ते किं भ्रान्ता न ये लोका रचयन्ति प्रवचनम् ।

तेषां दया च सत्यत्वं ये जना मन्त्रयन्ति सत् ।

२३ सर्वविधश्रमाणाञ्च फलं हि परिविद्यते ।

किन्तु वाचालतायां वै दारिद्र्यं परिविद्यते ।

२४ सज्जानानां मनुष्याणां वित्तं मुकुटमुच्यते ।

किन्तु बाणिग्नैकानां बालिशत्वेऽधिकारिता ।

२५ सत्यभाषी तु यः साक्षी निजप्राणान् स रक्षति ।

किन्तु साक्षी मृषाभाषी प्रव्रवीति मृषावचः ।

२६ साहमे जायते तेषां ये बिभ्यति परेश्वरात् ।

स आश्रये भवेत् तेषां तत्तन्मन्तानगणस्य च ।

२७ यो मृत्युरूप उन्माद्य स्तस्मात्तरणकारणं ।

परेश्वराद् भयं यत् स्यात् तद्धि जीवनप्रसवः ।
 प्रजानां सति बाहुल्ये सम्मानं भूपते भवेत् ।
 किन्तु राज्ञः प्रजाभावे हानिरेवाभिजायते ।
 यस्तु क्रोधे भवेद् धीरो महाज्ञानी स मानवः ।
 किन्तु यश्चञ्चलः कोपे सोऽज्ञानित्वं प्रकाशयेत् ।
 स्वस्थं मनः शरीरस्य जीवनेन समं भवेत् ।
 किन्त्वर्थी तु मनुष्याणामस्थिकेदसमा भवेत् ।
 उपद्रावी दग्द्रिद्रस्य तत्प्रहारं न मन्यते ।
 किन्तु यो दयते दीनं तत्सम्मानं करोति सः ।
 दूरोभवति पापेन निजेन पातकी नरः ।
 केन्त्वस्ति धर्मिणाकस्य प्रत्याशा मरणेऽपि च ।
 ज्ञानवतां विद्या हृदये परितिष्ठति ।
 केन्त्वज्ञानमनुष्याणां मध्ये गर्वः प्रकाशते ।
 धीर्मानुषजातीनां प्रकरोति सुगौरवम् ।
 केन्त्वधर्मी मनुष्याणाम् अपमानकरो भवेत् ।
 प्रीतिं बुद्धिमान् श्रुत्याऽनुग्रहं पृथिवीपते ।
 तन्तु लज्जाप्रदस्तस्य कोपस्य भाजनं भवेत् ॥

१५ पञ्चदशोऽध्यायः ।

उत्तरं कोमलं नृणां क्रोधसंवारकं भवेत् ।
 तन्तु यत् कठिनं वाक्यं तत् क्रोधजनकं भवेत् ।
 मतो रसना ज्ञानम् उत्तमं संप्रकाशयेत् ।

किन्वज्ज्ञानस्य यद्वक्तं तदज्ञानं समुद्भिरेत् ।

१ लोचने परमेशीये स्थाने सर्वत्र तिष्ठतः ।

अधमान् उत्तमांश्चैव मनुष्यान् ते प्रपश्यतः ।

२ समा पीयूषवृक्षेण जिह्वा मेलनकारिणी ।

विनाशिका यथा शङ्खहा तथा जिह्वा विरोधिनी ।

३ उपदेशं पितुस्तुच्छं करोत्यज्ञानमानवः ।

किन्तु स बुद्धिमान् लोको भर्तृमनं येन मन्यते ।

४ बहुवित्तानि तिष्ठन्ति धार्मिकस्य निकेतने ।

किन्तु पापिनृणां क्लेशः सम्पत्तौ परितिष्ठति ।

५ अधर्मेर्ज्ञानिलोकानां ज्ञानमेव प्रकाशयते ।

किन्त्वन्तःकरणं नित्यमज्ञस्य चञ्चलं भवेत् ।

६ पापिनां बलिदानानि परमेश्चतुर्थयेते ।

किन्तु सन्तोषिका तस्य प्रार्थना सरलात्मनाम् ।

७ पन्थानं पापिलोकानां परमेश्चतुर्थयेते ।

किन्तु धर्मानुरक्तिर्यस्तस्मिन् प्रेम करोति सः ।

८ भविता दुःखदा शास्ति नरं विपथगं प्रति ।

सरिष्यति मनुष्यः स भर्तृमनं यश्चतुर्थयेते ।

९ नरकं परलोकस्य चेदीशगोचरीभवेत् ।

तर्हि किं नरस्तूनां मनो न गोचरीभवेत् ।

१० निन्दकः प्रीयते नैव नरे भर्तृमनकारिणि ।

तथा ज्ञानिजनैः सार्द्धं न करोति गमागमौ ।

प्रफुल्लं वदनं कुर्यात् आनन्दमहितं मनः ।
 किन्तु मानसदुःखात् स्याद् आत्मनः प्रविषण्णता ।
 यो बुद्धिमान् नरस्तस्य मनो ज्ञानं गवेषयेत् ।
 अज्ञानिनां नृणामास्यैरज्ञता परिभुज्यते ।
 जायते दुःखिलोकानां दुःखदं सकलं दिनम् ।
 किन्तु हृद्यं मनो नित्यं भोज्येन सदृशं भवेत् ।
 स्वापतेयात् प्रभूताश्च चिन्तया सहितादपि ।
 ईश्वराद् यद् भयं तेन युक्तमन्यं धनं वरम् ।
 न वरं यत्र विदेषः पुष्टगोरपि भोजनं ।
 विद्यते यत्र संप्रीतिर्वरं शाकस्य भोजनं ।
 अमर्षेण समायुक्तो विरोधं जनयेन् नरः ।
 क्रोधे धीरो मनुष्यस्तु विरोधशान्तिकारकः ।
 पन्था अलमलोकस्य कण्टकावृतमार्गवत् ।
 किन्तु धार्मिकलोकस्य पन्था राजपथोपमः ।
 ज्ञानवानेव पुत्रः स्यात् पितुरामन्दकारकः ।
 किन्तु तुच्छो करोति स्वां जननीमज्ञ आत्मजः ।
 अज्ञानत्वे महानन्दं करोति मूढमानवः ।
 सृजुमार्गेण संयाति श्रेमुषीमहितो नरः ।
 सन्मन्त्रणामृते नैव कल्पना परिमिद्वति ।
 किन्त्वमात्यैरनेकैः सा सुमन्त्रा प्रजायते ।
 आनन्दं लभते मर्त्यः स्वकोयवदनात्तरात् ।

- काले ममुचिते कोदृग् उत्तमं योग्यमुत्तरम् ।
 २४ धिषणायुक्लोकानां जीवनाध्वापरिस्थितः
 अधः स्थिताय संयान्ति नरकाय न ते जनाः ।
 २५ गेहं गर्ववतां नृणां नाग्रयेत् परमेश्वरः ।
 किन्तु मोमा स्थिरा तेन विधवानां निधोयते ।
 २६ दृष्टस्य कल्पना तस्य मन्त्रिणौ स्याद् घृणास्पदं ।
 किन्तु गुड्डा कथा तस्य ममोपे स्यान् मनोहरा ।
 २७ स्वकीयपरिवारांश्च क्रिञ्चाति लोभिमानवः ।
 किन्तु जीवति लोकः स उत्कोचं य ष्टीयते ।
 २८ चिन्तयेदुत्तरं दातुं धार्मिकलोकमानसम् ।
 किन्तु पातकिलोकास्यं दृष्ट्वाक्यं निसारयेत् ।
 २९ विदूरे पापिलोकेभ्यः संतिष्ठेत् परमेश्वरः ।
 किन्तु धार्मिकलोकानां प्रार्थनां प्रष्टुणोति सः ।
 ३० या स्यात्सोचनयोर्दीप्तिः मानन्दयति मानसम् ।
 सुसंवादे मनुष्याणामस्थीनि परिपुष्यति ।
 ३१ कर्णाभ्यां श्रूयते याभ्यां भर्तृसनं जीवनप्रदम् ।
 तावेव ज्ञानिलोकानां मध्यस्थाने सुतिष्ठतः ।
 ३२ यः श्रास्ति नैव गृह्णाति प्राणांस्तुच्छान् करोति सः ।
 किन्तु बुद्धिं स आप्नोति भर्तृसनं संगृह्णोति यः ।
 ३३ ज्ञानोपदेशकं तत्स्यात् यद् भयं परमेश्वरात् ।
 श्वमुन्नतितः पूर्वं नक्षता जायते नृणाम् ॥

१६ षोडशोऽध्यायः ।

- १ मानसं यन् मनुष्याणां तद् भवेत् परमेश्वरात् ।
उत्तरं यद् रमज्ञायास्तच्च स्यात् परमेश्वरात् ।
- २ सर्वे मार्गा मनुष्याणां स्वस्वदृष्टौ परिष्कृताः ।
किन्त्वात्मनः परेशोहि करोति सुपरीक्षणम् ।
- ३ त्वं स्वकीयानि कार्याणि परमेशे समर्पय ।
तेनैव त्वदभिप्रायः स्वयं सिद्धो भविष्यति ।
- ४ स्वाभिप्रायप्रसिद्ध्यर्थं परेशः सृष्टवान् जगत् ।
सुतरां पापिनो लोकान् दुर्दृशार्थं समर्ज सः ।
- ५ च्छतीयते परेशस्य मानसं पापिनं जनम् ।
केनापि च प्रकारेण न स दण्डाद् विमोक्ष्यते ।
- ६ दयायाः सत्यतायाश्च पापस्य मोचनं भवेत् ।
त्यजन्ति कुक्रियां लोकाः परमेश्वरमाध्वमात् ।
- ७ नृणां गतिः परेशस्य यदि स्यात् तोषकारिणी ।
तदा तस्य रिपून् तेन सह संमेलयेत् स हि ।
- ८ अन्यायमहितं वित्तं प्रभृतञ्च वरं न हि ।
यद्भुतं धर्मसंयुक्तं तदल्पञ्च वरं भवेत् ।
- ९ मनुष्यस्य मनः स्वीयं पन्थानं परिचिन्तयेत् ।
किन्तु निरूपयत्येव तद्भक्तिं परमेश्वरः ।
- १० दिव्या वाणो मदा तिष्ठेदोष्ठयोः पृथिवीरतेः
विचारसमये तस्य वक्त्रे भ्रान्ति र्न जायते ।

- ११ न्यायं मानं तुला चैव परमेश्वरनिर्मितम् ।
यानि मण्डकस्थानि मानानि तत्त्वतानि हि ।
- १२ मिहामनं स्थिरं तिष्ठेद् यतो धर्मेण कर्मणा ।
दुष्कर्माणि ततो राज्ञां घृणार्हानि भवन्ति हि ।
- १३ राजानः परितुष्यन्ति धर्मयुक्ताधरैर्नृणाम् ।
सत्यं वदन्ति ये लोकाः प्रीतिं कुर्वन्ति तेषु ते ।
- १४ सदृशो मृगुदूतेन स्यात् क्रोधः पृथिवीपतेः ।
किन्तु ज्ञानवता पुंसां तस्य शान्तिं विधीयते ।
- १५ जीवनं जायते नृणां भूपते मुखदीप्तिनः ।
सतोयाः शारदा मेघा इव स्यात् तदनुग्रहः ।
- १६ ज्ञानलाभः सुवर्णस्य लाभात् कीदृश उत्तमः ।
धीलाभो रूप्यलाभाच्च श्रेष्ठो भवति कीदृशः ।
- १७ कज्जूनां कुक्रियात्यागो राजमार्गः प्रकीर्तितः ।
स्वर्गतिं पालयेद् यः सः स्वीयान् प्राणान् प्ररक्षति ।
- १८ नाशात् पूर्वमहङ्कारो मनुष्याणां प्रजायते ।
गर्वश्च पतनात् पूर्वं मनुष्याणां प्रजायते ।
- १९ अहङ्कारिजनैः सार्द्धं लोठितद्रव्यभागतः ।
सृजुभिर्मानवैः सार्द्धं संनम्रीभवनं वरम् ।
- २० क्रियायां पटुलोकेन मङ्गलं समवाप्यते ।
यो विश्वमेत् परेशे स धन्यो भवति मानवः ।
- २१ बुद्धिमानिति विख्यातो जायते ज्ञानवान् नरः ।

- ज्ञानवृद्धिञ्च कुर्वन्ति तदीयमधुराधरौ ।
 २ भवेज् ज्ञानवतो ज्ञानं जीवनप्रसवोपमम् ।
 किन्त्वज्ञानत्वमात्रं स्याद् अज्ञानामुपदेशनम् ।
 ३ हृदयं ज्ञानिनः स्वीयं वदनं परिशिलयेत् ।
 तदीयाधरविद्याञ्च बर्द्धयेदुत्तरोत्तरम् ।
 ४ मधुचक्रममं मिष्टं मनोहरवचो भवेत् ।
 तदेव कीकमानां हि यथा मज्जा तथा भवेत् ।
 ५ कोपि मार्गी मनुष्यस्य दृष्ट्या सम्यक् प्रबुध्यते ।
 किन्तु तस्य मनुष्यस्य चरमे मरणं भवेत् ।
 ६ कर्मकारी नरः स्वार्थं प्रकरोति परिश्रमम् ।
 यतः स्तदीयवक्त्रेन क्रियते तस्य प्रार्थनम् ।
 ७ खनित्वा मानवो दुष्ट उत्थापयति कुक्रियाम् ।
 तिष्ठन्ति ज्वलदङ्गाराः स्तदीयाधरयुग्मके ।
 ८ विमार्गगो मनुष्याणां विरोधजनको भवेत् ।
 विभेदयति मित्राणि परोवादकरो नरः ।
 ९ स्वमित्रस्य नरः क्रोधी भ्रान्तिभंजनको भवेत् ।
 तथा स एव स्वं मित्रं कुत्सितां पदवीं नयेत् ।
 १० कर्तुं कुत्सितचिन्तां स निमीलयति चक्षुषी ।
 चाक्षयित्वाधरौ स्वीयौ सन्पादयति कुक्रियां ।
 ११ पलिता यस्य ये केशास्तिष्ठतो धर्मवर्त्मनि ।
 त एव तस्य लोकस्य सुशोभन्ते किरीटवत् ।

३२ धीरो भवति यः क्रोधे बलिर्नोपि स उत्तमः ।

यो जेता निजचित्तस्य परजेतुः स उत्तमः ।

३३ भाजनेषु मनुष्येण गुटिका विनिपात्यते ।

तन्निरूपणकार्यन्तु केवलस्य परेशितुः ॥

१७ मत्प्रदेशोऽध्यायः ।

१ विरोधयुक्तभोज्यस्य परिपूर्णाद् गृहादपि ।

शुष्कः शान्त्या समायुक्तो ग्रामैकोपि वरो भवेत् ।

२ पुत्रं सज्जाप्रदं भृत्यः प्रभविव्यति बुद्धिमान् ।

अवाप्त्यत्यधिकांशं भ्रातृभिः सहितः सहि ।

३ मूषा परीक्षते रूप्य हसन्ती हाटकं तथा ।

किन्तु यः परमेशः स मानमं सुपरीक्षते ।

४ मृषा गद्योद्भासानि श्रूयन्ते पापिभिर्नरैः ।

मृषावाग्दृष्टजिह्वाया वाचि चित्तञ्च धीयते ।

५ दोनं परिहृमेद् यस्तु तत्सह्यारं स निन्दति ।

यः परापदि नन्देत स न दण्डाद् विमुच्यते ।

६ पौत्रादिर्दृष्टलोकस्य किरीटमदृशो भवेत् ।

तथा बालकलोकानां पितरो गौरवं भवेत् ।

७ यथा मूर्खमुखे वाक्यं विदुषां नैव शोभते ।

मिथ्यावाद्यधरौ राज्ञस्तथा शोभां न गच्छतः ।

८ दानं ग्राहकलोकेन मणिवत् परिदृश्यते ।

तद् यत्र याति तत्रैव सकलं सफलं भवेत् ।

- ८ दौषमाच्छादयेद् यस्तु स नरः प्रेम चर्छते ।
 कथयेत् श्रुतवाक्यं यः स तु मित्राणि भेदयेत् ।
- १० लगति ज्ञानवत्पुंसि यथैकमपि भर्तृमनं ।
 अजे जने प्रहाराणां शतञ्च न तथा लगेत् ।
- ११ आज्ञालङ्घनलक्षोकोऽगुभं विन्दति केवलं ।
 तद्विरुद्धं कठोरस्तु दूतः संप्रेषितो भवेत् ।
- १२ हतवत्सस्य भल्लस्य साक्षात्कारो वरं भवेत् ।
 न त्वज्ञाननिमग्नस्य साक्षात्कारो भवेद् वरं ।
- १३ प्राप्नोपकारको मर्त्याप्यपकारं करोति यः ।
 तदीयं भवनं कापि नापकारः परिगृज्यते ।
- १४ यथाम्बुगग्निनिर्यानं विवादारम्भनं तथा ।
 अतः क्रोधजनेः पूर्वं विवादं संपरित्यज ।
- १५ दूषयेत् पापिनं नो यो धार्मिकं यश्च दूषयेत् ।
 एतावभौ नरो लोके परमेश्च स्तुतीयते ।
- १६ ज्ञानं प्राप्तुं करोऽज्ञस्य सन्निष्ठति धनं कुतः ।
 यत्कारणात् न तस्यात्र मानसं परिविद्यते ।
- १७ करोति सर्व्वदा प्रेम यो बन्धुमानवो भवेत् ।
 उपकर्तुं विपत्काले भ्राता च जायते भ्रवं ।
- १८ बुद्धिहीनो नरो यः स करो तालीं ददाति च ।
 निजबन्धोः समक्षं स परस्य प्रतिभु भवेत् ।
- १९ विरोधे प्रीयते यः सोऽपराधोऽपि च प्रीयते ।

- करोत्युच्चं निजं द्वारं यः स नाशाय चेष्टते ।
 २० यन्मनो विपद्यं गच्छेत् सौभाग्यं तेन नापते ।
 यस्य जिह्वा वदेद् वक्रं स एवापदि संपतेत् ।
 २१ यो मूर्खं जनयेत् पुत्रं स्वदुःखं तेन जन्यते ।
 एवमज्ञानपुत्रस्य पिता नैवाभिनन्दति ।
 २२ यद्यौषधं तथा स्वस्थं करोत्युल्लामयुञ्जनः ।
 किन्तु भग्नं मनः कुर्यात् शुष्कं यावच्च कीकसं ।
 २३ वक्रं कर्तुं विचारस्य मार्गं पातकिमानुषः ।
 उत्काचं प्रतिगृह्णाति जनस्य कटिदेशतः ।
 २४ प्रज्ञावतो मनुष्यस्य विद्या तिष्ठति सम्मुखे ।
 किन्तु मूर्खस्य संदृष्टिः पृथिव्यन्तं प्रगच्छति ।
 २५ मूर्खपुत्रः स्वतातस्य मनस्तापकरो भवेत् ।
 तथा स्त्रीयजनन्याः स दुःखस्य जनको भवेत् ।
 २६ धार्मिकस्य मनुष्यस्य दण्डनं नोचितं भवेत् ।
 न्यायं प्राप्तुं प्रहारश्च भूपतीनां न शोभनः ।
 २७ योऽधिकां न वदेद् वाणीं स एव ज्ञानवान् नरः ।
 विद्यते स्थिर आत्मा च जनस्य धिषणावतः ।
 २८ मूर्खोऽपि ज्ञानवांस्तावद् यावद् किञ्चिन् न भाषते ।
 अधरौ मुद्रितौ कुर्याद् यः स धीमान् प्रगण्यते ॥

१८ अष्टादशोऽध्यायः ।

- १ प्रचेष्टे स्वीयेष्टं विभिवोभूय मानवः ।
सर्वस्या अपि विद्याया अभ्यासे च प्रवर्त्तते ।
- २ वैधेयो मनुजो यः स ज्ञानेन नहि तुष्यति ।
द्योतयितुं मनोवाक्यं स नरः पशितुष्यति ।
- ३ अवज्ञापि समायाति पापिलोके ममार्गे ।
अपमानेन मारुं हि निन्दनञ्च प्रजायते ।
- ४ आस्यवाणो मनुष्यस्य गम्भीरतायराशिवत् ।
यथा प्रस्रवणे वाही विद्यापि जायते तथा ।
- ५ विचारे धार्मिकं लोकं मम्यकर्तुं पराजितं ।
पल्लपातो न कर्त्तव्यः किन्विप्रकाशितां नृणां ।
- ६ प्रवर्त्तयत श्रोत्रौ तम् अज्ञानस्य विरोधकं ।
प्रहर्त्तुमादिशत्येव तदीयं वदनं हठात् ।
- ७ अज्ञानस्य मुखं स्वस्य विनाशजनकं भवेत् ।
निजात्मन स्तदीयोष्ठावुन्मायमदृशौ स्मृतौ ।
- ८ कर्णेजपस्य वाक्यानि भवन्ति मिष्टमन्त्रवत् ।
प्रविशन्ति मनुष्याणां तान्येव हृदयान्तरं ।
- ९ आत्मस्य निजकार्येषु मनुजः प्रकरोति यः ।
क्रियतेऽपचयो येन तस्य स स्यात् सहोदरः ।
- १० परमेशस्य यन्नाम गाढदुर्गेण तत् ममं ।
धार्मिकास्तत् पलायित्वा भवन्ति परिरजिताः ।

- ११ यद्धनं धनिनाकस्य तदेव नगरं दृढम् ।
 उच्चप्राचीरतुल्यञ्च तेन तत् परिबुध्यते ।
- १२ विनाशघटनात् पूर्वं मानसं गर्वितं भवेत् ।
 सम्मानघटनात् पूर्वं नम्रत्वञ्च प्रजायते ।
- १३ अश्रुते वादिनो वाक्ये यत् प्रत्युत्तरमुच्यते ।
 अज्ञानस्य त्रपायाञ्च जायते हि तदास्पदं ।
- १४ मानुषस्य मनस्तस्य व्यथां मोदुं क्षमं भवेत् ।
 किन्तु मानसमग्नत्वं को वा मोदुं क्षमो भवेत् ।
- १५ सर्व्वदोषार्जयेज् ज्ञानं मानसं धिपणावतः ।
 तथा ज्ञानवतः श्रोत्रे शृणुतो ज्ञानजं वचः ।
- १६ स्थानं पूर्वं समासाद्य नराणामुपढाकनं ।
 महतां मानवानां तं समीपं मनयेत् ततः ।
- १७ विचारे प्रथमं लोकं धर्म्मिष्ठ इति बुध्यते ।
 किन्तु त्वदोषप्रत्यर्थी पश्चात् तं सुपरीक्षते ।
- १८ विरोधस्य सुनिष्पत्तिं गुटिकापातनाद् भवेत् ।
 तथा बलवतां मध्ये जायते तेन निश्चयः ।
- १९ विरक्तो यो भवेद् भ्राता स गाढनगराद् दृढः ।
 तथा तेषां विरोधः स्याद् दुर्गीथार्गलमन्निभः ।
- २० मनुष्यजठरं तप्तं तदास्यफलतो भवेत् ।
 स्वकीयोऽफलेनापि तप्तं समुपगच्छति ।
- २१ निम्नं भवति जिह्वाया मरणं जीवनं तथा ।

- तत्र प्रीतिं प्रकुर्वाणा भुञ्जन्ते तत्फलं तथा ।
 २२ लभते यो जनो भार्या परं वस्तु स आप्रयात् ।
 तथा स परमेशस्य भंप्राप्नुयादनृद्धम् ।
 २३ दरिद्रो मानवो यः स विनयं वक्ति केवलं ।
 किन्तु यो धनमप्यन्नः स वक्ति कठिनोत्तरं ।
 २४ बन्धुरपि मनुष्यस्य कापि क्षतिकरो भवेत् ।
 भ्रातृतोपि नृणां बन्धुः प्रेमासक्तो भवेदिह ॥

१८ जनविंशोऽध्यायः ।

- १ मनुष्यो दुर्मुखो मूर्खो धनवानपि नो वरं ।
 यो भवेत् मरणाचारी स दीनोपि नरो वरं ।
 २ विवेचनविहीना या प्रवृत्तिर्नैव सा शुभा ।
 यो हठाद् विक्षिपेत् पादं स कुर्यात् पातकं नरः ।
 ३ अज्ञानिता करोत्येव नरं प्रियथगामिनम् ।
 तन्मनः परमेशस्य विरुद्धं परिकुप्यति ।
 ४ धनेन परिलभ्यन्ते जनैर्न बह्वबन्धवः ।
 दूरीकृतो भवत्येव दरिद्रो निजबन्धुभिः ।
 ५ मृषामालो न निर्दोषः कदापि परिगण्यते ।
 यो मनुष्यो मृषाभाषी स दण्डान् न विमुच्यते ।
 ६ भृपस्थानुगृहा लोकैर्बह्वभिः परिमृग्यते ।
 एवं दातु र्जनस्यैव भवन्ति बह्वबन्धवः ।
 ७ यो दरिद्रो नरः स्यात् तम् स्तुतीयन्ते सहोदराः ।

बन्धवोपि दरिद्रस्य तस्मात् तिष्ठन्ति दूरतः ।
 ग्रैनकैर्वचनैस्तेषु स करोति निवेदनं ।

किन्तु ते प्रतिगृह्णन्ति नार्पि तस्य निवेदनम् ।

८ यो जनः प्राप्तयाज्ज्ञानं प्राणेषु तेन प्रीयते ।

धिषणा रक्षते तेन सौभाग्यं तेन प्राप्यते ।

९ मृषामाली मनुष्यो यः स हि दण्डं समर्हति ।

अतथ्यवाक्यवादी यः स मनुष्यो विनश्यति ।

१० अज्ञानस्य मनुष्यस्य यथा सौख्यं न शोभते ।

तथा राजनि दामस्याधिपत्यं नैव शोभते ।

११ स्वयं संवरति क्रोधं मानवः सुविवेचनैः ।

ज्ञानदोषस्य लोकस्य गौरवं संप्रकाशते ।

१२ तथा क्रोधा भवेद् राज्ञो यथा सिंहस्य गर्जनम् ।

अनुग्रहस्तु तस्य स्यात् तण्डुलशिशिरोपमः ।

* १३ मूर्खः पुत्रः स्वतातस्य दुःखस्य जनको भवेत् ।

विन्दुविन्दुजलमावैः सदृशः कलहः स्त्रियाः ।

१४ पितुः मकाशतो गेहं संप्राप्यन्ते धनानि च ।

किन्तु ज्ञानवती नारी प्राप्यते परमेश्वरात् ।

१५ धोरां निद्रां मनुष्याणाम् आलस्यं जनयेद् भुवं ।

तथा शीतकलौकोहि क्षुधया परिपीड्यते ।

१६ आज्ञां पालयते यो ना प्राणान् स्त्रीयान् स रक्षति ।

स्वं मार्गं योऽवजानाति स एव म्रियते नरः ।

१७ क्षणदः स्यात् परेणाय दरिद्रेषु दयाकरः ।

अवश्यं परमेशेन तद्वृणं परिशोत्स्यते ।

१८ आशायां संस्थितायां त्वं प्रशाधि तनयं निजम् ।

ततस्तव मनस्तस्य मरणं नाभिकाङ्क्षिता ।

१९ अतीवक्रोधेनो यः स्यात् स शास्त्रं प्राप्नुयाम् नरः ।

यतः स परिमुक्तोऽपि पुनर्दोषं समाचरेत् ।

२० उपदेशं गृहाण त्वं मन्त्रणाञ्च निशामय ।

येन त्वं चरमे काले परं ज्ञानमवाप्स्यसि ।

२१ मानुषो मनसा स्वेन बहूनि परिकल्पते ।

किन्तु स्थिरा परेशस्य मन्त्रणैव भविष्यति ।

२२ दातृत्वेन मनुष्यो हि प्रियपात्रं भविष्यति ।

मिथ्यावादिमनुष्याच्च दरिद्रो मानवो वरः ।

२३ परमेशाद् भयं यत् स्यात् तदेव जीवनप्रदम् ।

तद् यस्यास्ति स ह्यसौ स्याद् विपद् मेति तदन्तिकम् ।

२४ भोज्यपात्रे करं दत्त्वा जन आलस्यमयुतः ।

पुनस्तं वदने दातुं नोद्यमं विदधाति सः ।

२५ निन्दके प्रहृते मूर्खो जनः सावहितो भवेत् ।

धोमति भर्त्सिते स स्याद् बुद्धिमान् उत्तरोत्तरं ।

२६ तातस्थापचयो यः स्यात् मातुर्दूरयिता च यः ।

जनकः सोपमानस्य पुत्रो लज्जाकरश्च सः ।

२७ हे मत्पुत्रोपदेशो यो भ्रमयेज् ज्ञानवाक्यतः ।

त्वं तस्य श्रवणादेव निवृत्तो भव सर्व्वथा ।

२८ अतोऽदुष्टमाली यः स न्यायं परिनिन्दति ।

वदनं पापिलोकस्याधर्मस्य ग्रामकं भवेत् ।

२९ निन्दकानां कृतं दण्डा विद्यते मुनिरूपितः ।

पृष्ठाय सर्व्वलोकानां प्रहारश्चापि विद्यते ॥

२० तिथिः, भाष्यः ।

१ मद्यं प्रकोपयेन् मर्त्यं द्राक्षा च परिहामयेत् ।

तेन भ्राम्यति यः कश्चित् स नहि ज्ञानवान् नरः ।

२ राज्ञो भयानकत्वं यत् तत् सिंहगर्ज्जनापमम् ।

तत्कोपजनकः पापं कुर्यात् प्राणविरोधकम् ।

३ विवादतो निवृत्तस्य नरस्य जायते यशः ।

किन्तु मूर्खा मनुष्या ये ते भवन्ति प्रकोपकाः ।

४ अलमः शीतकाले नो हलवाहनमिच्छति

तस्मात् शस्यस्य काले स भिक्षिवापि लभेत न ।

५ मनसो मन्त्रेणा नृणां गम्भीरजलवद् भवेत् ।

किन्तु यो बुद्धिमाकोकः सम्यगुत्तोलयेत् स ताम् ।

६ प्रकाशयन्ति दाहत्वं स्वकीयं बहवो जनाः ।

किन्तु विश्वास्तदादुक्तो मनुष्यः कुत्र लभ्यते ।

७ ऋजुत्वेन स्वकीयेन धार्मिको ना प्रवर्त्तते ।

तत्पश्चात् तस्य मन्तानाः सर्व्वे धन्या भवन्ति च ।

८ विचारस्यासने सम्यगासीनः पृथिवीपतिः ।

अन्यायान् विकिरेत् सर्वान् विलोक्य निजदृष्टितः ।

८ मया परिष्कृतं स्वान्तं पापं प्रक्षालितं मया ।

एवंविधां कथां वक्तुं को वा शक्नोति मानुषः ।

१० नानामानानि सन्तोह मन्ति नानातुलाश्च याः ।

निश्चितं तानि सर्वानि परमेश ऋतोयते ।

११ बालकेन कृतं कर्म पवित्रं मरलञ्च वा ।

तत् तदोयेन कार्येण परिज्ञायेत नान्यथा ।

१२ श्रोतुं यत् श्रवणे चैव द्रष्टुं नेत्रे तथैव च ।

उभयोः सृष्टिकर्त्ता स्यात् परमेशो नचेतरः ।

१३ निद्रायां त्वं न प्रीयस्व नो चेत् ते स्याद् दग्धिद्रता ।

नेत्रे उन्मील तेन त्वं भक्ष्येण परितर्ष्यसि ।

१४ नैव सम्यङ् नैव सम्यक् कृता वाक्यमिदं वदेत् ।

किन्तु दूरं परिव्रज्य तदेव स्नायते न हि ।

१५ स्वर्णानि मन्यनेकानि रत्नानि मन्यनकशः ।

किन्तु मज्जानकोष्ठौ यौ ते रत्ने बह्वमन्यके ।

१६ परस्य लग्नको यः स्याद् आदीयेत तदम्बरम् ।

विदेशिनः कृते यः स्यात् तदीयाधिः प्रसृज्यताम् ।

१७ भक्ष्यं प्रतारणं वक्तुं नुभवेत् सधुरं नरः ।

किन्तु शेषे मुखं तस्य शर्कराभिः प्रपूर्यते ।

१८ सुविविच्य कृता या सा स्यान्नु भवति मन्त्रणा ।

उत्तमां मन्त्रणां कृत्वा क्रियतां साम्प्रदायिकम् ।

- १९ भ्रमन् प्रकाशयेद् गोप्यं पराधिकारचर्चकः ।
स्वाद्याभ्यां स्तौति यस्तैन व्यवहारं परित्यज ।
- २० स्वतातं शपते यो वा शपते निजमातरम् ।
तस्यान्धतमसे दीपो निर्वाणत्वं प्रगच्छति ।
- २१ योऽधिकारः पुराङ्गाय मानवैः परिलभ्यते ।
तदीयचरमे किञ्चिन् मङ्गलं नैव विद्यते ।
- २२ दुष्टं प्रतिफलं दास्ये नोच्येतेदं वचस्त्वया ।
प्रतीक्ष्यतां परेशः स रक्षणं ते करिष्यति ।
- २३ नानाविधानि मानानि विद्यन्ते यानि तानि च ।
परमेशस्य घृणानि तुलापि विषमाशुभा ।
- २४ मनुष्यपादवित्तेपः स्यान्नुः स्यात् परमेश्वरात् ।
स्वकीयपदवीं बौद्धं कथं शङ्काति मानवः ।
- २५ निवेद्यवस्तुनो भोग उद्दिष्टस्य विचारणम् ।
एते उभे मनुष्याणां स्यातामुन्माद्यकोपमे ।
- २६ विकिरेद् भूपतिर्विज्ञः सकलान् पापिनो जनान् ।
तेषामुपरि चक्रस्य गतिञ्च कारयेन् नृपः ।
- २७ अन्तः स्यान् सकलान् भावान् परेशो यो विचारयेत् ।
तस्यैव यः प्रदीपः स भवत्यात्मा नृणामिह ।
- २८ मत्तः सकलान्यां स्याद् भूपतेः परिरक्षणम् ।
तथानुकम्पया तस्य भवेत् मिहामनं स्थिरम् ।
- २९ बलमेव मनुष्याणां यूनां कीर्त्तिकरं भवेत् ।

पक्वकेशास्तु वृद्धानां सम्मानं वर्द्धयन्ति हि ।

३० पूयनिर्गमनं यद्वत् क्षतानामौषधं भवेत् ।

तद्वदन्तःस्थभावानां प्रहार औषधं भवेत् ॥

२१ एकविंशोऽध्यायः ।

१ राज्ञो मनः परेशस्य निघ्नं तिष्ठति सर्वथा ।

तोयधारां यथा तत् स खेच्छया परिवर्त्तयेत् ।

२ स्वस्वदृष्ट्या मनुष्याणां सर्वं कर्म सुबुध्यते ।

किन्तु परीक्षते तस्य मानसं परमेश्वरः ।

३ सर्वेषां बलिदानानां सकाशादपि सर्वथा ।

न्यायकर्म च धर्मञ्च गृह्णाति परमेश्वरः ।

४ माहङ्कारा च या दृष्टि र्धन्यो गर्वमंयुतं ।

शोभा च पापिलोकानां त्रितयं पापकारकं ।

५ कर्मक्षमस्य चिन्तातः केवलं लभ्यते धनम् ।

किन्तु लभ्येत दारिद्र्यं महमाकारिचिन्तनम् ।

६ मृषावाग्जिह्वया येन क्रियते धनमञ्चयः ।

स विन्दति नरोऽतथ्यं मृत्युन्मायञ्च विन्दति ।

७ पापिभिर्लोठितं द्रव्यं माध्वमं तान् प्रदर्शयेत् ।

तथापि तैर्जनैर्न्यायं कर्तुं स्वीक्रियते नहि ।

८ दुष्टानां हि मनुष्याणां पदवी वक्रगामिनी ।

किन्तु मेध्या मनुष्याः स्युर्ऋजवो निजकर्माणि ।

९ मार्द्धं कलहकारिण्या रम्यहर्म्ये निवासतः ।

मृदृष्टस्य कोणेऽपि निवासो वरमुच्यते।

१० मानसं पापिलोकस्य पापकर्माव वाञ्छति।

तस्य दृष्ट्या न लभ्येतानुग्रहो बन्धुभिर्जनैः।

११ निन्दके दण्डिते ज्ञानं लभते बालिशो नरः।

समवाप्नोपदेशज्ञस्ततोपि ज्ञानवान् भवेत्।

१२ धार्मिकः पापिलोकानां निवेशनप्रिवेचकः।

यतो ये पापिनो लोका आपत्सु प्रपतन्ति ते।

१३ आर्त्तं स्वत्सु दीनेषु स्वीयश्रोत्रे रुनद्धि यः।

रविता स्वयमार्त्तः स किन्तु श्रोष्यति कोपि न।

१४ गुप्तदानं मनुष्याणाम् अमर्षपरिशान्तिकृत्।

वत्सः स्थले कृतं दानं प्रचण्डकोपशान्तिकृत्।

१५ आनन्दो धर्मिलोकस्य विद्यते न्याय्यकर्मणि।

किन्तु तत्रैव विद्येताधर्मकारिणृणां भयम्।

१६ विहाय ज्ञानमार्गं यः करोति भ्रमणं नरः।

स मृतानां मनुष्याणां समज्यायां निवस्यति।

१७ समासजति यः सौख्ये स दरिद्रे भविष्यति।

द्राक्षारसे च तैले च सजन् वित्तं न लप्स्यते।

१८ पापो धार्मिकलोकानां मुक्ते मूल्यं भविष्यति।

प्रतारकश्च जूनाश्च मुक्ते मूल्यं भविष्यति।

१९ कोपवत्या विरोधिन्या योषिता सह वासतः।

मनुष्याणां महारण्ये निवासो वरमुच्यते।

२० सुतित्तञ्च सुतैलञ्च सञ्चितं ज्ञानिनां गृहे ।

किन्तु तान्यपचिन्वन्ति यथाजाता भवन्ति ये ।

२१ अनुग्रहञ्च धर्मञ्च यः कश्चिदनुगच्छति ।

स मानवो यशो धर्मं जीवगङ्गापि विन्दति ।

२२ यो ज्ञानी मानवः स्यात् स प्रविशेत् सुदृढं पुरम् ।

तदीयगाढदुर्गञ्च निपातयति मोऽप्यधः ।

२३ स्वमुखं निजजिह्वाञ्च यः कश्चित् परिगच्छति ।

दुःखतो निजप्राणान् स मनुज्यः परिगच्छति ।

२४ योऽभिमानप्रचण्डत्वात् कर्माणि कुरुते नरः ।

सोऽभिमानीति विख्यातिं दासिकां निन्दकस्तथा ।

२५ अन्धो मानवो यः स विनाशनेति खेच्छया ।

यतस्तस्य करो कर्म कर्तुं नैवाभिलष्यतः ।

२६ करोति वज्रधा लोभम् अलभो निस्त्रिंशं दिनम् ।

किन्तु दद्यात् धनं धर्मा न तस्माद् विनिवर्त्तते ।

२७ पापिनां बलिदानन्तु भवत्येव घृणापदम् ।

ततोऽधिकं भवेत् किं नो आनोतं कभिसन्धिना ।

२८ सृष्टा भवति यः साक्षी त्वरितं स विनश्यति ।

किन्तु गृह्णेति धो लोकः स व्याहरति सर्वदा ।

२९ स्वकीयं कठिनं दुष्टं करोति पातको जनः ।

किन्तु वितक्ति वत्सं स्वं सरलाचारिमानवः ।

३० विरुद्धं परमेशस्य ज्ञानं धीर्युक्तिरेव च ।

सर्वाण्येतानि लोकानां सार्थकानि भवन्ति नो ।

११ सज्जयेद् वाजिनं लोकः संपादयितुं प्रति ।

किन्तु भवेज्जयो नृणां केवलात् परमेश्वरात् ॥

२२ द्वाविंशोऽध्यायः ।

१ सुख्यातिः श्रेयसी नृणां प्रभूतविभवादपि ।

तथा ख्यात् सुवर्णाच्च भविकः स्यादनुग्रहः ।

२ धनवान् धनहीनश्च साक्षात् कुर्यात् परस्परम् ।

किन्तु स्रष्टा तयोरेको विद्यते परमेश्वरः ।

३ विपत्तिं वोच्य गोपायेद् आत्मानं परिणामदृक् ।

किन्त्वज्ञा अग्रतो गत्वा परिविन्दन्ति शासनम् ।

४ यद् भयं परमेशात् स्यात् तस्मात् नम्रतयापि च ।

धनञ्च जीवनञ्चैव कीर्तिञ्च परिजायते ।

५ तिष्ठतः कण्टकोन्मायौ मार्गे विपथगामिनाम् ।

अतो रिरक्षिषु र्योऽशूल् तेभ्यो दूरे स तिष्ठतु ।

६ घोऽध्वा बालस्य गन्तव्यं स्तं तं त्वं परिश्रित्य ।

तेन दृष्टोऽपि तस्मात् स विमुखो न भविष्यति ।

७ दरिद्रेषु मनुष्येषु प्रभुत्वं कुरुते धनो ।

सत्तमः मनुष्यस्याधमर्णः किङ्करोपमः ।

८ अधर्मोऽवो जवता ना शस्त्रं कृन्तति दुर्गतिम् ।

स्वकोयकोपदण्डेन स विनश्यति मानवः ।

९ दृष्टि र्यस्य वदान्या स्यात् आशिषं सोभिविन्दति ।

- यतस्तेन मनुष्येन दीनायाम्नं प्रदोयते ।
 १० निन्दके तु वहिर्भूते विवादापि वहिर्भूते ।
 निवर्त्तिते विरोधे चापमानञ्च निवर्त्तते ।
 ११ मनसो निर्मलत्वे यो मानवः परिप्रीयते ।
 तस्याधरस्य वक्तृत्वाद् राजापि बन्धुतामियात् ।
 १२ ज्ञानरक्षां प्रकुर्व्याते परमेशस्य लोचने ।
 वाक्यं प्रवक्ष्यकानाञ्च मोऽन्यथा विदधाति हि ।
 १३ अलमः कथयेदित्यं विद्यते केशरी वहि ।
 अवय्वमेव तेनाहं घानित्ये राजवर्त्मनि ।
 १४ वेश्याया वदनं नूनं वृद्धत्वात्तममं भवेत् ।
 परेशघृण्यलोका ये तन्मध्ये निपतन्ति ते ।
 १५ अज्ञत्वं बालकत्वान्ते वद्धं तिष्ठति निश्चितम् ।
 किन्तु शामनदण्डेन तस्माद् दूरं प्रधाति तत् ।
 १६ धनं वर्द्धयितुं येन प्रापद्रूयेत दर्गतः ।
 ददाति धनिने यश्च तयोर्द्वैत्यं भविष्यति ।
 १७ ज्ञानस्य वचनानि त्वं सावधानो निशामय ।
 ममोपदेशवाक्ये च निधेहि निजमानसम् ।
 १८ यतस्त्वदन्तरे स्थित्वा तत्ते भौख्यं प्रदास्यति ।
 त्वदीयावधगै तेन कारिष्यते च शोभनैः ।
 १९ परेशे तव विश्रामः स्थिरः स्यादिति कारणात् ।
 एतानि सर्व्ववाक्यानि त्वामद्य ज्ञापयाम्यहम् ।

२० सत्यवाक्यस्य सत्यत्वं तथा त्वां ज्ञापयाम्यहम् ।

यथा त्वत् प्रेरकेभ्यस्त्वं दातुं सत्योत्तरं त्वमः ।

२१ एतत्कारणतया हं त्वां समुद्दिश्य केवलं ।

ज्ञानेन च सुयुक्त्वा किं नालिखं वच उत्तमं ।

२२ दग्धिद्रवाद् दग्धिद्रस्य द्रव्यं त्वं मैव चोरय ।

उपद्रुता विचारेण नोपद्रव्या जना स्त्वया ।

२३ यतो विचारयिष्यन्ते परमेशेन ते जनाः ।

तानुपद्रवतः प्राणानुपद्रेष्यन्ति स प्रभुः ।

२४ नहि कोपिजनैः सार्द्धं क्रियतां बन्धुता त्वया ।

क्रोधनैश्च जनैः सार्द्धं न गन्तव्यं त्वया पथि ।

२५ न चेत् तदा तदीयं त्वं मतं संपरिशिष्यसि ।

एवं प्राणान् स्वकीयान् त्वम् उन्माथे पातयिष्यसि ।

२६ हस्ते ददति हस्तं तेऽधमर्णलघ्नका अपि ।

मध्ये तेषां जनानां त्वं नैव कोपि भविष्यसि ।

२७ यदि ते परिशोषार्थं संख्यानं नास्ति किञ्चन ।

तदा त्वन्नीचतः शय्या लदीया नेष्यते कथं ।

२८ त्वत् पूर्वपुद्गलैर्भूते र्थत् प्रमाणमदीयत ।

तदेव परिमाणं त्वं कदापि नैव दूरय ।

२९ उद्योगिनं निजे कार्ये त्वं प्रपश्यसि कञ्चन ।

नोचसाच्चान् न तिष्ठन् स स्याता साच्चान् महीभृताम् ॥

२३ चयोविंशोऽध्यायः ।

- १ महाधिपतिना भोक्तुम् उपविश्य त्वमासने ।
त्वदयतः किमस्तीति त्वया सम्यग् विविच्यताम् ।
- २ स्वादरम्भरिताकारी यदि त्वं मानवो भवेः ।
तदा स्वकीयकण्ठे हि कर्त्तिका दीयते त्वया ।
- ३ तदीयमुत्तमं भक्ष्यं मा गृधस्त्वं कदाचन ।
यतस्तत्खाद्यवस्तुनि संभ्रान्तिजनकानि हि ।
- ४ मञ्चेतुं बद्धवित्तानि मातियत्रं समाचर ।
तथा स्वकीयया बुद्ध्या प्रवृत्तिं त्वं परित्यज ।
- ५ मा धनं प्रतिकाङ्क्षस्व तन्न तिष्ठति किञ्चन ।
माकमुद्गीय निर्याति पतवत्कुररो यथा ॥
- ६ कुदृष्टीनां मनुष्याणां न भक्ष्यं भुज्यतां त्वया ।
तथा तस्योत्तमे खाद्ये लालसं त्वं परित्यज ।
- ७ यतः स मनसा यद्वद् भावयेत् तादृशोऽस्ति मः ।
पिव भुञ्छैति वक्ति त्वां किन्तु नास्ति मनस् त्वयि ।
- ८ यस्तु ग्रामस्त्वया भुक्तः स्तं त्वं परिविमिश्रसि ।
स्वकीयमिष्टवाक्यस्यापचयश्चापि भोक्तव्यम् ।
- ९ कुहरेऽजानकर्णस्य कथा मा कथ्यतां त्वया ।
यत स्वदीयप्रज्ञाया वाचं तुच्छीकरिष्यति ।
- १० नापकाराय भुजेस्त्वं मानचिह्नं पुरातनं ।
पितृहीनस्य चेन्नश्च त्वया नैव प्रविश्यतां ।

- ११ यतो मुक्तिप्रदस्तेषामेक आस्ते महाबली ।
स त्वद्विपक्षतस्तेषां सुविचारं करिष्यति ।
- १२ त्वदीयं मानसं यत् तदुपदेशे निधीयतां ।
शब्दग्रहैः त्वदीयैः त्वं ज्ञानवाक्ये नियोजयतां ।
- १३ बालस्य ग्रामनं कर्तुं मा निवर्त्तस्व कुत्रचित् ।
दण्डेन प्रहृतो बालो न कदापि मरिष्यति ।
- १४ दण्डमादाय तेनैव त्वया स पङ्क्तिज्ञतां ।
तथा कृत्वा तदीयाभूतं परलोकादविष्यसि ॥
- १५ हे मदीय सुत खान्ते त्वदीये ज्ञानितां गते ।
मामकीनं मनो यत्तद् आनन्दं परिगच्छति ।
- १६ यथार्थवादिनौ स्थातां तावकीनाधरौ यदा ।
आह्लादतामवाप्नोति मदीयं मानसं तदा ।
- १७ गुणानि पापिलोकानां न देयुः तव मानसं ।
किन्तु कृत्स्नं दिनं तिष्ठ परमेश्वरभीतितः ।
- १८ अवश्यमेव मन्त्रं परकालो हि विद्यते ।
तेन त्वदीयप्रत्याशा नहि व्यर्था भविष्यति ।
- १९ समाकर्ण्य मतपुत्र ज्ञानवान् भव सव्यथा ।
त्वदीयं मानसञ्चैव सत्पथं परिणीयतां ।
- २० मत्ता भवन्ति ये लोका गोस्तनीरसपानतः ।
मांसाग्निनश्च ये लोकास्तेषां सङ्गं परित्यज ।
- २१ यतो दरिद्रतामेति मत्तः कुक्षिम्भरिस्तथा ।

निद्रान्तु नरं खण्डं वसनं परिधापयेत् ।

२२ तज्जन्मदाहतातस्य वचनं त्वं निशामय ।

त्वदीयजननी वृद्धा मा तुच्छीक्रियतां त्वया ।

२३ कीणीहि सत्यतां किन्तु विक्रीणीहि न तां क्वचित् ।

विद्योपदेशबुद्धीनां क्रयणं क्रियतां त्वया ।

२४ धार्मिकस्य पिता यः स हर्षतां परिगच्छति ।

स आनन्दमवाप्नोति यश्च कोविदजन्मदः ।

२५ तावकीनः पिता नन्देत् त्वदीया जननी तथा ।

त्वद्गर्भधारिणी या सा सर्वदा परिनन्दतु ।

२६ हे मत्पुत्र तव स्वान्तं त्वया मह्यं प्रदीयतां ।

लोचनाभ्यां त्वदीयाभ्यां मम वर्त्म निरीक्ष्यतां ।

२७ भवेद् वाराङ्गना तुल्या पुष्करिण्या गभीरया ।

सदृशी क्षुद्रकृपेन स्यात् नारी व्यभिचारिणी ।

२८ यथा दस्युस्तथात्मानं गोपायन्ती सुतिष्ठति ।

प्रवञ्चकजनानां सा वृन्दश्च परिवर्द्धयेत् ।

२९ केषां भवति सन्तापः केषां वा मानसञ्चरः ।

केषां भवेद् विरोधश्च केषां चिन्ता प्रजायते ।

केषामकारणोघातः केषां वा रक्तलोचने ।

३० तिष्ठन्ति सुचिरं कालं ये द्राक्षारसमन्विधौ ।

ये चान्वेष्टुं सुरां यान्ति तेषामेव नृणां भवेत् ।

३१ यदा द्राक्षारसो रक्तमेगम्बी भाजने चलेत् ।

तदानीं नैव तं द्राक्षारसं प्रति निरीक्षन् ।

३२ यतः स चरमे काले दंक्ष्यति त्वां भुजङ्गवत् ।

कालोविषधरस्त्वां स संदंक्ष्यति तथा पुनः ।

३३ नयने तावकीने द्वे द्रक्ष्यतः स्त्रैरिणीं स्त्रियं ।

त्वदीयं मानमञ्चैव दुष्टां वाचं वदिष्यति ।

३४ अभिमध्ये शयानस्य पोते वा कूपकोपरि ।

शयानस्य मनुष्यस्य सदृशस्त्वं भविष्यसि ।

३५ तैरहं ताडितः पीडां सम्भवान्नेति वक्ष्यसि ।

तैरहं प्रहृतः सत्यं किन्तु तन्नैव बुद्धवान् ।

कदाहं जागरिष्यामि चष्टिष्ये मदिरां पुनः ॥

२४ चतुर्थोऽध्यायः ।

१ शुभं दुष्टमनुष्याणां नैव विद्विष्यतां त्वया ।

स्थातुञ्च तैर्जनैः सार्द्धं न त्वया परिवाञ्छ्यतां ।

२ यत स्तेषां नृणां चित्तं प्रकल्पत उपद्रवम् ।

कथ्यते च कथा तेषामधरैः क्लेशदायिनी ।

३ परिनिर्भीयते लोकैर्विद्यया सुनिकेतनं ।

तथा धिषणया तच्च स्थिरतामुपनीयते ।

४ ज्ञानेनैव तदीयानि कोष्ठानि सकलानि च ।

उत्तमैश्च महामूलैः पूर्यन्ते तानि वस्तुभिः ।

५ विप्रश्चिन्तानवो यः स जायते बलसंयुतः ।

पराक्रमविशिष्टश्च भवति ज्ञानवान् नरः ।

- ६ विविच्य बद्धा बुद्ध्या क्रियतां माम्परायणं ।
 मन्त्रणाभिः प्रभृताभिर्जयः संजायते यतः ।
- ७ विद्या लोकाद् यथाजाताद् अतोवोच्चतरा भवेत् ।
 स विचारे न शक्नोति व्यादातुं वदनं निजम् ।
- ८ येनैव हि मनुष्येण प्रक्रियेत कुकल्पना ।
 कुमन्वोति प्रविख्यातो मानवः स भविष्यति ।
- ९ अज्ञानस्य मनुष्यस्य कल्पनं कलुषं भवेत् ।
 यो निन्दको मनुष्यः स घृण्यते सकलैर्जनैः ।
- १० विपदः ममये त्वं चेत् जायमे हीनमाहमः ।
 भविष्यति तदाल्पीयान् तावकोनः पराक्रमः ।
- ११ समर्पिता बधार्थं ये त्रायन्तां ते नरा स्वया ।
 भवन्ति ये जना बध्ना मानवांस्तान् समुद्गर ।
- १२ न तद् वयं विजानीमस्त्वमित्यं यदि भाषमे ।
 तदा विचारयेद् योऽन्तः स किं तन्नहि भोक्त्यति ।
 यो रक्षति तव प्राणान् स किं तद् वेत्तुमक्षमः ।
 स्वस्वकर्माफलं किं स नैकैकाय प्रदास्यति ।
- १३ पीते सधुनि हे पुत्र यथा मिष्टं प्रबुध्यमे ।
 चुपिते मधुचके च यथा सुखाद् बुध्यमे ।
- १४ विद्याया बोधमायापि तादृशं भोक्त्यते त्वया ।
 अवश्यं परकानि न नाशा व्यर्था भविष्यति ।
- १५ न गुप्तिष्ठ पापिष्ठ प्रवेष्टुं धर्मिणे गृहं ।

तदीयमाश्रयञ्चैव नैव त्वं परिनाशय ।

१६ यदुत्तिष्ठेत् पतित्वापि सप्तकलः सुधार्मिकः ।

किन्तु पापिमनुष्यो यः स आपदि निमग्नः ।

१७ तद्वैरिणि विपद्ग्रस्ते न त्वया सम्प्रहृत्यताम् ।

तस्मिंश्च स्वलिते नैव मनसा तव नन्द्यताम् ।

१८ नो चेत् दृष्ट्वा परेश स्तत् न सन्तुष्टो भविष्यति ।

तथा तस्मान्निजं कोपं स परावर्त्तयिष्यति ।

१९ दृष्ट्वा पातकिनं लोकं व्याकुलस्त्वं न वा भवेः ।

दुराचारं नरं दृष्ट्वा त्वं मासुर्यञ्च नो कुरु ।

२० यतो दुष्टस्य लोकस्य सङ्गलं न भविष्यति ।

पापीयसां मनुष्याणां दीपो निर्वाणतामियात् ।

२१ हे मतपुत्र परेशात् त्वं भूपतेश्च भयं कुरु ।

तथा चञ्चलचित्तानां मङ्गो न क्रियतां त्वया ।

२२ यतस्तेषां मनुष्याणां विनाशः संघटिष्यते ।

कथं घटिष्यते नाशो वेत्तुं शक्नोति को नरः ॥

२३ मानवा ज्ञानयुक्ता ये तेषां वाक्यान्यमूनि हि ।

उपरोधा न कर्त्तव्यो विचारसमये नरैः ।

२४ यो दुष्टं धार्मिकं वक्ति शपन्ते तं जनं जनाः ।

श्रुतीयन्ते च तं लोकं देशस्थाः सकला नराः ।

२५ तद्भर्त्सनकृतां नृणां महानन्दः प्रजायते ।

आशोर्वाक् परमा तेषां मानवानां प्रजायते ।

- ६ ये मनुष्या भवन्तीह यथार्थोत्तरवादिनः ।
 तेषां दशनवासांसि परिचुम्बन्ति मानवाः ।
 ७ त्वदोयं सकलं कार्यं वहिरेव विधोयताम् ।
 तस्मिन् क्षेत्रे कृते पश्चाद् गृहं निर्भीयतां तव ।
 ८ अकारणं न साक्षी स्या स्तुदीयासन्नवामिनः ।
 त्वदोयाधरयुग्मेन मा कार्षीस्त्वं प्रतारणां ।
 ९ स माम्प्रति यथाकार्षीत् कुर्यां तम्प्रत्यहं तथा ।
 तत्कर्म्मसदृशं दास्ये फलमेवं न चोच्यताम् ॥
 १० अलसस्य मनुष्यस्य क्षेत्रेण गतवानहम् ।
 अज्ञानस्यापि द्राक्षाया क्षेत्रेण गतवानहम् ।
 ११ पश्य तस्याखिलं व्याप्तं वृश्चिकपत्रकण्ठकैः ।
 तस्य पाषाणप्राचीरं सर्वतो भग्नतां गतम् ।
 १२ तन्निरीक्ष्य मया किञ्चित् चित्तेन संयविद्यत ।
 उपदिशो मया प्रापि तदेव परिवीक्ष्य च ।
 १३ किञ्चिन् निद्राञ्च तन्द्राञ्च विश्रामं कर्त्तुमेव च ।
 त्वया सङ्कोचिते किञ्चित् स्वकीये तु करद्वये ।
 १४ आगमिष्यति दारिद्र्यं त्वदोयं पयिको यथा ।
 उपस्थास्यति दैन्यञ्च सज्जितेव वरूथिनी ॥

२५ पञ्चविंशोऽध्यायः ।

१ राजगणेषु कथनं न कलहकथनं नानाविधकथनञ्च ।

१ यिह्मदादेशस्य द्विष्यकियनामकराजस्य प्रजाः सुले-
मना हितोपदेशानेतान् संजगृह्यतः ।

२ कथायां परिगुप्तायां भवतीश्चरगौरवम् ।
किन्तु सम्यग् विचारात् तद् भूपते गौरवं भवेत् ।

३ विहायसो यथोच्चत्वं धरित्र्या नोचता यथा ।
तथान्तःकरणं राज्ञो बोधगम्यं न जायते ।

४ त्वं दुर्वर्णस्य मध्यस्थं मलं सर्व्वं वहिष्कुरु ।
तेनैव निर्मलं पात्रं भविष्यति परिष्कृतः ।

५ दुष्टान् दूषय सर्व्वीस्त्वं भूपतेः सन्निकर्षतः ।
तेन सिंहासनं धर्मात् सुस्थिरं संभविष्यति ।

६ भूपतेः सम्मुखे स्वस्य सम्मानं क्रियतां नहि ।
तथा मुख्यमनुष्यस्य पदं न स्थीयतां त्वया ।

७ असम्मानं न भद्रं ते भूपतेः सम्मुखे भवेत् ।
स चेद् वदेद् इहागच्छ तर्हि तन्मङ्गलं तव ॥

८ हठाद् विवादितुं मैव गच्छेर्गच्छसि चेत्तदा
किं करिष्यमि श्रेष्ठे त्वं लज्जितः प्रतिवामिना ।

९ कुर्या विवादनिष्पत्तिं सहितः प्रतिवामिना
गोपनीया कथां नैव कस्मैचित् त्वं प्रकाशय ।

१० प्रकाशिता श्रुता येन स हि त्वां त्रपयिष्यति ।

- अपकीर्तिस्त्वदीया मा नैव लोपं प्रयास्यति ।
 ११ रुष्यपात्रे सुवर्णस्य फलं भवति यादृशम् ।
 भाषितं योग्यकालेऽपि वचनं तादृशं भवेत् ।
 १२ यथा नामायभूषा च निर्मलं स्वर्णभूषणं ।
 तथाज्ञावर्त्तिकर्णाभ्यां ज्ञानवान् भर्तृभनाकरः ।
 १३ विश्वास्यः प्रेरकं दृतः स्याद् घोषे हिमशतवत् ।
 स स्वकीयप्रभोः प्राणान् करेत्याष्यायितान् यतः ।
 १४ यो जनो दानमुद्दिश्य मिथ्यादर्पवत्ते वदेत् ।
 निरन्वमेधनीकाशो गन्धवाहोपमश्च सः ।
 १५ सुदीर्घमहनादेव मम्यति भृपतेरपि ।
 कामला रमना या मा भक्तं शक्नोति कीकमं ।
 १६ मधु प्राप्य त्वया पेयं यथा परिमितं भवेत् ।
 नो चेदतीव हृत्प्रस्वं वसनं प्रकरिष्यमि ।
 १७ मनीषवामिनो गेहं यान्तौ पादौ पुनः पुनः ।
 त्वं निवर्त्तय नो चेत् स विरक्तस्त्वाम् कृतोयिता ।
 १८ समीपवामिनः मात्स्यम् अतथ्यं येन दीयते ।
 ममः स्यात् तीक्ष्णवाणेन गदाखड्गोपमश्च सः ।
 १९ यादृशो भग्नदन्तः स्यात् खच्चरादश्च यादृशः ।
 दुःखकाले च विश्वासः प्रवञ्चकनरे तथा ।
 २० दुःखिनः सन्निधौ गानं शीते वल्ग्वहरोपमं ।
 शिखिगिण्या यवक्षारे निलेपमदृशश्च तत् ।

रिपु र्यदि क्षुधार्त्तस्ते तर्हि तं त्वं प्रभोजय ।
 यथा यदि तृषार्त्तः स्यात् तर्हि तं परिपायय ।
 तेन त्वं मस्तके तस्य ज्वलदग्निं निधास्यसि ।
 तदोयञ्च फलं तुभ्यं परमेशः प्रदास्यति ।
 यथा पवन श्रौदोच्यः सर्व्वां वृष्टिं निवारयेत् ।
 जिह्वा सूचकलोकस्य क्रोधमुत्पादयेत् तथा ।
 कलहिन्या स्त्रिया माद्वै वामाद् उत्तमवेगुनि ।
 गृहपृष्ठस्य कोणेपि निवासो वरमुच्यते ।
 पिपामार्त्ताय लोकाय यथा स्यात् शीतलं जलं ।
 दूरदेशात् ममायाता सुवार्त्तापि भवेत् तथा ।
 तथा स्याद् धार्मिको लोकः पतितः पापिमग्नस्य ।
 यथाविलो जलस्रावश्चालोडितजलाकरः ।
 बद्धनो मधुनः पानं भद्रं भवति नो यथा ।
 तथैव गौरवं न स्यात् स्वगौरवमवेक्षणं ।
 = स्वकीयं तानसं येन ननुय्येण न दस्यते ।
 भित्तिहीनेन भग्नेन पुरेण स जनः समः॥

२६ षड्विंशोऽध्यायः ।

सूत्रेषु कथा १२ अलसेषु कथा १० कलहस्तसु कथा च ।

- १ शीघ्रकाले हिमं यद्गत् वृष्टिश्च शस्यकर्त्तने ।
 तथैवाज्ञानलोकस्य मन्मानं स्यादसम्भवं ।
- २ भ्राम्यन् पक्षीव चोड्डीना पक्षीव मासवर्त्तिका ।

तारणं समायाति नाभिशापोऽपि मानवम् ।
 श यथा तुरङ्गाय खलिनं गर्द्भाय च ।
 श मूढमनुष्याणां पृष्ठाय लगुडो भवेत्* ।
 मूर्खतानुमारात् त्वं मूर्खं नैवात्तरं वद ।
 दिते त्वञ्च तस्यैव सदृशः सम्भविष्यसि ।
 मूर्खतानुमारात् त्वं मूर्खं प्रत्युत्तरं वद ।
 । चेत् स ज्ञानिनमन्यो भविष्यति स्वदृष्टिः ।
 । याजातमनुष्येण वार्त्ता यः प्रेषयेन् नरः ।
 । जनः क्षतिमाप्नोति किर्त्तितं च निजं पदं ।
 । वृक्षस्य चरणो यद्वद् अतीव दुर्बलो भवेत् ।
 प्रज्ञस्य वदने तद्वद् उपदेशवचो भवेत् ।
 मणिः प्रक्षेपणो यद्वत् शिलानां मध्यतो भवेत् ।
 तद्वद् बान्निशलोकेषु भवेत् सम्मानमर्पितं ।
 यथा मत्तमनुष्यस्य हस्ते भवति कण्टकम् ।
 तथा हितोपदेशोऽपि वैधेयवदने भवेत् ।
 एतत् सर्वजगद् येन प्रभुणा समृजे पुरा ।
 अज्ञाज्जालङ्घकाभ्यां स ददाति कर्षणः फलं ।
 कुक्कुरो निजवान्ताय यथैव परिवर्त्तते ।
 अज्ञतायै तथाज्ञानो मानुषः परिवर्त्तते ।
 स्वदृष्ट्या ज्ञानिनमन्यो यो जनो दृश्यते तथा ।
 तस्माज्जनाज्जने मूढे प्रत्याशाकरणं वरं ॥

अलमो मानुषो ब्रूते केशरो पथि विद्यते ।
 महाबलो मृगेन्द्रश्च राजवर्त्तनि वर्त्तते ।
 क्वाटं हंमयन्त्रेण यथा मंपरिवर्त्तते ।
 तथालसनरः स्वस्यां शय्यायां परिवर्त्तते ।
 अलमो मानुषो यः स निधाय भाजने करम् ।
 पुनर्निजमुखे दातुं केशमेव स बुध्यते ।
 मन्मन्त्रणाविशिष्टेभ्यः सप्तलोकेभ्यएव च ।
 अलमो मानुषो यः स ज्ञानिनं मन्यते स्वयं ॥

पथि गच्छन् परेषां यो विवादोऽभिरतो भवेत् ।

स कुकुरग्रवाधर्त्तुर्मानुषस्य समो भवेत् ।

अङ्गारं मृत्युकारञ्च शरं यो मानवः लिपेत् ।

सभीपवामिनं लोकं प्रतार्य्य वक्ति यो नरः ।

सम्प्रति क्रियते ह्येतत् मया किमुत खेलनं ।

एतावुभौ मनुष्यौ तु स्थातामुन्मत्तकोपमौ ।

यथाग्निरिन्धनाभावात् निर्वाणत्वं प्रगच्छति ।

तथैव सृचकाभावाद् विरोधो नैव तिष्ठति ।

यथा ज्वलन्तमङ्गारं प्रत्यङ्गारोऽग्नये समित् ।

विरोधवृद्धये तद्वद् विरोधी मानुषो भवेत् ।

अतोवस्वादतायुक्तं खलस्य वचनं भवेत् ।

तथा मानवचिन्तानां प्रविशत्यन्तरान्तरं ।

दृष्टान्तकरणे लोकः स्तुतिकारोऽधरस्तथा ।

स्य रूप्यपत्रेण मण्डितस्य समो भवेत् ।
 तीयाकारकश्चित्ते प्रविधाय प्रतारणां ।
 ताराभ्यां स्वकीयाभ्यां कापव्यवचनं वदेत् ।
 शानुग्रहवाक्येपि नैव प्रत्याश्रयतां त्वया ।
 त्वेऽन्तःकरणं तस्य प्रपूर्णं घृण्यवन्तुभिः ।
 तीया यस्य लोकस्य कापव्येन समावृता ।
 तश्चितो भवत्येव तस्य दोषः सभान्तरे ।
 तं संस्वायते येन तन्मध्ये स नरः पतेत् ।
 पाणे लोच्यते येन स तन्मै परिवर्त्तते ।
 किन्नाति मृषा जिज्ञा तमेव समृत्तीयते
 र्म कुर्याद् विनाशस्य वदनं स्रवकारकम् ॥

२७ सप्रविशोऽध्यायः ।

१. आत्मज्ञाणाक्रोधयोः कथनं ५ मत्प्रपन्नः कथनं ११ पित्रा-
 भावस्य कथनं २२ गृहकर्मणः कथनम् ।

माहङ्कारकथा श्रेयार्थं त्वया नैवाभिकथ्यताम् ।
 तदेकदिनमध्ये यद् भविष्यति न वेत्सि तत् ।
 तस्यैव त्वमन्येन किन्तु स्वास्येन न त्वया ।
 तुल्यायेथा स्वमन्येन किन्तु स्वास्येन न त्वया ।
 गुरु भवति पाषाणे गुर्वी च सिकता भवेत् ।
 किन्तु बालिशलोकस्य कापस्ताभ्यां गुरु भवेत् ।
 दुरन्तो जायते क्रोधः कोपः प्रलयकृद् भवेत् ।

किन्तु कः शक्नुयात् स्यातुं योषिद्धेतुकुधोऽन्तिके ॥

५ गुप्तप्रेम्नो वरं सा स्याद् भर्तृसना या प्रकाशिता ।

६ विश्वास्थो जायते लोके प्रहारो बन्धुना कृतः ।

किन्तु प्रतारणाकारि चुम्बितश्चापि वैरिणा ।

७ ऋतीयते सुहृत्तो यो मधुचक्रं स मानवः ।

किन्तु तिकस्य मिष्टत्वं जिघत्सुं प्रति जायते ।

८ स्वस्थानं यः परित्यज्य करोति भ्रमणं नरः ।

९ नरो नोडतो भ्रास्यद् विहङ्गमममो भवेत् ।

१० तैलं सुगन्धि धूपञ्च सुगन्धि स्तुष्टिकद् यथा ।

मनसो मन्त्रणान् मिष्टं प्रेम मित्रस्य तादृशं ।

१० स्वस्य तातस्य वा मित्रं न त्वया परिहीयताम् ।

दुःखस्य समये नैव स्वभ्रातु भवन्तं व्रजेः ।

यतो भ्रातु विदूरस्थात् मित्रञ्च सविधं वरम् ॥

११ ज्ञानवान् भव मे पुत्र मानसं मम नन्दय ।

प्रतिवक्तुं प्रशक्त्यामि तेनापमानदं जनः ।

१२ विपदं वीक्ष्य गुप्तः स्यात् परिणामप्रदृग् जनः ।

वैधेयमानुषो गच्छन् दण्डे संपतितो भवेत् ।

१३ परस्य प्रतिभू र्यः स्यात् संग्रहाण तदंगुकम् ।

विदेशिन ऋणस्यार्थं गृहाण तस्य बन्धकम् ।

१४ प्रगे प्रभाषते प्रोक्षै बन्धुं प्रति य आशिषं ।

शापत्वेन तदीयं तद् वचनं गणयिष्यते ।

१५ कस्मिन् कुले महावृश्चा तोयपातो यथा भवेत् ।

तथा भवति नारी च मदा कलहकारिणी ।

१६ यस्तां गोपायितुं शक्तः स दक्षिणकरस्थितः ।

तैलं सुगन्धि वायुञ्च भवेद् गोपायितुं क्षमः ।

१७ लौहे लौहं मतेजस्कं प्रकरोति यथा तथा ।

नरः स्वमित्रवक्त्रञ्च मतेजस्कं करोति हि ।

१८ रक्षत्युडुभ्वरं वृक्षं यः स तत्फलमश्नुते ।

स्वस्वामी सेव्यते येन प्राप्नोति स जने यशः ।

१९ प्रतिविम्बं यथा तोये स्ववक्त्रमदृशं भवेत् ।

तथान्तःकरणं चैकं अन्यान्तःकरणोपमम् ।

२० यथा न जायते दृष्टिः श्लेष्मानपरलोकयोः ।

तथा नयनयोस्तृप्तिर्मानुषस्य न जायते ।

२१ यथा मूषा च दुर्वर्णं ह्रस्वानी च सुवर्णकं ।

मानवोऽपि प्रशंसाञ्च तथैव सुपरोक्षते ।

२२ गोधुमेन महाज्ज्ञं चेत् चूर्णीकुर्यादुदृक्खले ।

तथापि मूर्खता तस्य कदापि नापगच्छति ॥

२३ स्वकीयमेषयूथस्य तत्त्वं मंज्जायतां त्वया ।

निधीयतां निजस्वान्तं त्वया निजपशुव्रजे ।

२४ यतो हि द्रविणं नैव चिरकालं मुतिष्ठति ।

न तिष्ठति किरीटञ्च पुरुषात् पुरुषान्तरं ।

२५ द्योतिष्यते त्वणं तेन द्रक्ष्यते च नवं त्वणं ।

यद्योयति तृणं सर्वं पर्वतोपरिमंस्थितं ।

२६ मेषवत्सा भविष्यन्ति त्वदीयवत्प्रकारणं ।

त्वदीयक्षेत्रमूल्यार्थं कागदव भविष्यति ।

२७ त्वदीयपरिवाराणां युवतीनां तवापि च ।

भोजनाय प्रदास्यन्ति कागदस्ते बज्रलं पयः ॥

२८ अष्टाविंशोऽध्यायः ।

१ धर्माधर्मयोर्मानोपदेशकथनं ।

१ न ताडितोपि केनापि पापी लोकः पलायते ।

किन्तु तिष्ठन्ति निर्भोताः सिंहवद् धार्मिका नराः ।

२ प्रजानां दोषतो नित्यं राजा भवति नूतनः ।

किन्तु बुद्धिमता राज्ञं ज्ञानिना च स्थिरं भवेत्

३ उपद्रवति यो निःस्त्रो मानुषो दुर्विधं नरं ।

स सर्वज्ञस्यसंनंदा संप्लाविपयसा समः ।

४ व्यवस्था नृत्तिलोकेन पापी लोकः प्रशस्यते ।

पालयन्ति व्यवस्थां ये तैस्तैः सार्द्धं विरुध्यते ।

५ नहि न्यायं विजानन्ति ते ये कलुषिणो नराः ।

परेशान्मेषिणो ये तु ते विजानन्ति सर्वज्ञः ।

६ सरलो मानवो यः स दुर्विधोपि वरो भवेत् ।

विमार्गगामिलोकस्तु बज्रवित्तोपि नो वरः ।

७ व्यवस्था मान्यते येन स एव ज्ञानवान् सुतः ।

योऽपव्ययकृतो मित्रं करोति सत्रपां पितुः ।

८ अन्यायतश्च कौपीद्याद् यो जनो बर्द्धयेद् धनम् ।

स तत् मंचिनुयान् निःस्वे कारुण्यकारिणः प्रति

९ शान्तमंश्रवणात् कर्णा निवर्त्तयति यो जनः ।

प्रार्थनापि तदीया या मा भवेदर्त्तनास्पद ।

१० यो नयेत् कुपथं माधुं स स्वखाति पतेन् नरः ।

किन्तु यो मानवः माधुर्यधिकृष्ट्यात् स उत्तमं ।

११ ज्ञानवान् जायते लोकः समृद्धो निजदृष्टितः ।

किन्तु धीमान् दरिद्रो यः स तं लोकं पगीकते ।

१२ भवेद् गौरवमत्यन्तम् आनन्दे मति धर्मिणाम् ।

पापिनामुन्नतौ मत्यां गुप्तास्तिष्ठन्ति मानवाः ।

१३ गोपायति स्वपापं यः स न विन्दति मङ्गलं ।

किन्तु स्वीकृत्य तज्जह्याद् यः स कारुण्यमाप्नुयात् ।

१४ धन्यः स एव लोकेषु सर्वदा संविभेति यः ।

कठोरं यो मनः कुर्यात् आपदं स प्रगच्छति ।

१५ मंगर्जन् केशरी यद्दद् दुष्टं चक्षुष्यं यादृशः ।

तथा भवति दुर्वृत्तः शास्तापि दुर्विधं प्रति ।

१६ मोतीवोपद्रवं कुर्याद् यो नृपो बालिगो भवेत् ।

किन्तु निभार्त्तगो यः स्याद् दीर्घायुष्टुं स विन्दति ।

१७ शरीरिणं निहन्तुं यो मनुष्यो व्याकुलो भवेत् ।

अन्यै धरणभोत्या स स्वातं प्रति पलायते ।

१८ ऋजुमार्गेण यो गच्छेत् स नरो रविता भवेत् ।

किन्त्वकस्मात् पतेत् मर्त्यः स यो विषयगो भवेत् ।

१९ स्वभूमिः कृष्यते येन स भोज्यं वज्रं विन्दति ।

अनमानुगतो लोको यः स दैन्यमवाप्नुयात् ।

२० विश्वास्यो मानवः प्राज्यमाशिषं समवाप्नुयात् ।

शीघ्रं धनो भवामीति वदन् न दोषवर्जितः ।

२१ विचारे पक्षपातं न कर्तुं समुचितं भवेत् ।

यतो ना प्रपञ्चार्थं महादोषं करिष्यति ।

२२ द्रव्यो भवितुमुद्योगो कुट्टुष्टिः सत्वरं भवेत् ।

किन्तु दैन्यं तमागच्छेत् न तत् तेन विविच्यते ।

२३ जिह्वया स्तुतिकाराद् यो भर्तृमनाकारिमानवः ।

अनुग्रहं परं पश्चात् मय्येव समवाप्नुयात् ।

२४ चोरयित्वा धनं पित्रो र्य दत्तं परिभाषते ।

कलुषं विद्यते नात्र स मित्रं नाशकारिणः ।

२५ अभिमानिमन्युष्येण विरोधः परिजन्यते ।

मयाप्यायते लोको विश्वमेद् यः परेश्वरे ।

२६ विश्वमेद् यो निजे स्वान्ते यथाजातः स मानुषः ।

किन्तु रक्षां स आप्नोति यो विविच्य प्रवर्तते ।

२७ ददाति यो दरिद्राय दारिद्र्यं तस्य नो भवेत् ।

स प्रापं लभते नेत्रे यो निमीलति तान् प्रति ।

२८ पापिनामुन्नतौ सत्यां गुणास्तिष्ठन्ति मानुषाः ।

किन्तु तेषु त्रिण्येषु वर्द्धन्ते धार्मिका जनाः ॥

२६ जनत्रिंशोऽध्यायः ।

१ अमरुद् भर्त्भिर्तो यो नो भवेत् संनतकन्धरः ।

स उच्छिन्नो भवेत् तस्य प्रतीकारो न विद्यते ।

२ आनन्दा जायते लोके प्रोन्नते साधुमानवे ।

किन्तु दृष्टाधिन्ये हि भवन्ति दुःखिता जनाः ।

३ विद्यायामनुरक्तो यः स पितुर्नन्दको भवेत् ।

किन्तु यः पालयेद् वंशं धनान्यपथ्येत सः ।

४ करोति सुस्थिरं राज्यं सुविचारेण भूपतिः ।

किन्तु तृकोचं य आदत्ते स राज्यं परिवर्त्तयेत् ।

५ यो मानवः परिष्ठेति स्वममोपनिवारिणम् ।

तदीयपादबन्धाय जालं मंप्रसृणोति सः ।

६ दृष्टः स्वकीयदोषेण धृतो भवति मानुषैः ।

किन्तु यो धार्मिको लोकः स मानन्दः सुगायति ।

७ धार्मिको दीनलोकानां विचारं प्रकरोति हि ।

किन्तु पापी न तद् बोद्धुं निधत्ते तत्र मानसं ।

८ नगरे निन्दकैर्लोकैर्ज्वल्यते हव्यवाहनः ।

किन्तु ज्ञानविशिष्टेन ततोऽमर्यो निवार्यते ।

९ ज्ञानज्ञानज्ञानो ह्यद्वयद्वयमपि विचारितं ।

कोपो भवतु हास्यं वा तेन शान्तिर्न जायते ।

१० अतीयन्ते नरं साधुं मानुषा बधकारिणः ।

किन्तु तत्प्राणरक्षायै चेष्टते सरलो जनः ।

- ११ सर्व्वं मनोगतं मूढः प्रकाशयति तत्क्षणत् ।
किन्तु ज्ञानविशिष्टस्तत् कियत्कालं प्रगोपयेत् ।
- १२ अतथ्यग्राहिणो येच भवन्ति भूमिपालकाः ।
पापनिष्ठाः प्रजायन्ते तदीयाः सर्व्वभेदकाः ।
- १३ निःस्वोपद्रविणौ साक्षात् प्रकुर्व्वन्ति परस्परं ।
परमेशो द्वयोरेव लोचनानि प्रदोपयेत् ।
- १४ सुविचारो दरिद्रस्य क्रियते येन भूमृता ।
चिरकालं सुभंस्यायि तस्य सिंहासनं भवेत् ।
- १५ दण्डस्य भर्तमना चोभौ ज्ञानं जनयतो नृणां ।
किन्त्वशामितमन्तानो मातुर्लज्जाकरो भवेत् ।
- १६ पापिलोके गते वृद्धिं बह्वदोषा भवन्ति हि ।
किन्तु तेषामधः पातो धार्मिकैरेव दृश्यते ।
- १७ त्वं स्वकीयाय पुत्राय शान्तिं संप्रददासि चेत् ।
तदा स ते परां शान्तिं मनोनन्दच्च दास्यति ।
- १८ मत्वं शास्त्रं परित्यज्य मनुष्यो दुष्टतामियात् ।
किन्तु स स्यान्नरो धन्यो व्यवस्थां यः प्रपालयेत् ।
- १९ वचोभिरेव मृत्यस्य दमनं नहि जायते ।
यतः स परिबुद्धापि न ददाति तदुत्तरं ।
- २० प्रपश्यसि वचोभिस्त्वं मनुष्यं किं हठात्कृतं ।
विद्यतेऽधिकप्रत्याशा ततोपि मूढमानुषे ।
- २१ आवात्स्याद् येन मर्त्येन भृत्यः सुप्रतिपात्यते ।

शेषे स एव तं दामं ममं पुच्छेण बुध्यते ।

२ यः कोपनो मनुष्यः स विरोधजनको भवेत् ।

क्रोधनो मानुषो यस्तु स भवेत् बह्मपापकृत् ।

३ अहङ्कारो मनुष्यस्य तमेवाधो निपातयेत् ।

किन्तु नम्रमना लोको लोके सम्मानमाप्नुयात् ।

४ चौरितांशग्रहे लोको निजप्राणान् चेतोयते ।

शृणोति शापथं वाक्यं किन्तु स न प्रकाशयेत् ।

५ भयं नरात् समुद्भूतम् उन्माये पातयेन् नरं ।

किन्तु स्यात् सोऽवितो मर्त्या विश्वमेद् यः परेश्वरः ।

६ प्रार्थते बह्वभिर्लोकैर्लोकशास्त्ररनुग्रहः ।

किन्तु लोकविचारः स्यात् केवलात् परमेश्वरात् ।

७ धार्मिकस्य मनुष्यस्य पापो न्यादर्त्तनाम्युदं ।

तथा दुष्टमनुध्याणाम् अर्त्तनीयं चतुर्जनः ॥

३० त्रिंशत्तमोऽध्यायः ।

१ आगुरो धर्मकथनं ७ तस्य प्रार्थनं १० नामोपदेशनञ्च ।

याकेः पुत्र आगुर् इथीयेलम् उकलञ्च यदाक्य
मुक्तवान् यदुपदिष्ट्वांश्च तदेवैतत् ।

मूढोऽहं सर्व्वलोकेभ्यो धी मे नास्ति मनुष्यवत् ।

न चाभ्यस्ता मया विद्या धर्मज्ञानं न बुध्यते ।

को जनः स्वर्गमारोहत् को वावरूढवांस्ततः ।

मुष्टिना केन लोकेन संगृह्यतः प्रभञ्जनः ।

- ४ वस्त्रेण मानवः को वा जलराशिं निबद्धवान् ।
 पृथिव्याः सकलां सीमां को नरो वा न्यरूपयत् ।
 तदीयं नामधेयं किं किं तत्पुत्रस्य नाम च ।
 यदि त्वं परिजानासि तर्हि मे कथ्यतां त्वया ।
- ५ सर्व्वाणेश्वरवाक्यानि निर्मलानि भवन्ति हि ।
 संविशन्मन्ति ये तेषु तानि तत्फलकादिव ।
 ६ तस्य वाक्यैः सह त्वं नाऽन्यत् किञ्चित् सम्प्रयोजय ।
 नो चेद् भर्तृमथिता त्वां स मृषावाग् भवितामि च ॥
- ७ अहं वरदयं त्वत्तः प्रार्थये हे परेश्वर ।
 यावन्मे जीवनं तावत् तद् दातुं स्वीकुरुष्व च ।
- ८ अलोकत्वं मृषावाक्यं मत्तत्त्वं सुविदूरय ।
 अदत्त्वा दैन्यवित्ते मां योग्यभोज्येन भोजय ।
- ९ नो चेत् त्वं वदिष्यामि को भवेत् परमेश्वरः ।
 निःस्त्रो वा चोरयिष्यामि वक्ष्ये नामेश्वरं मया ॥
- १० प्रभारये न मृत्युस्य निर्व्विदं त्वं समाचरेः ।
 नो चेत् त्वं तेन संशप्त आगोच्यको भविष्यसि ।
- ११ शपते पितरं स्वीयं शुभं मातु न नाथते ।
 एतादृशोऽपि सन्तानो विद्यते पृथिवीतले ।
- १२ स्वीयान् मलाद् अनिर्निक्तः स्वदृष्ट्या निर्मलो भवेत् ।
 एतादृशोऽपि सन्तानो विद्यते धरणीतले ।
- १३ दृक्पद्मणी च दृष्टिश्च प्रोक्षीकृत्य सुतिष्ठति ।

एतादृशोपि मन्तानो विद्यते चौणिमण्डले ।

४ विद्यन्ते ये दरिद्रास्तान् पृथिव्यां परिभक्षितुम् ।

नरेषु सन्ति ये दीनास्तान् जनानपि भक्षितुम् ।

तेषां दन्ताः हनूदन्ताश्चामिकर्त्तरिकाममाः ।

एतादृशाश्च मन्ताना विद्यन्ते पृथिवीतले ।

५ हे कन्ये प्रतिविद्यते जलमध्ये जलौकमः ।

देहि देह्येति वाक्यं ते प्रभाषते दिवानिशं ।

त्रिवस्तुनि न तृष्यन्ति चत्वारि च कदाचन ।

भूयिष्ठमभवच्चेति वाक्यं जातु वदन्ति नो ।

६ बन्ध्यागर्वाः शशानश्च पृथ्वी तृष्यति नो जलैः ।

प्रभृतमिति वाक्यं नो वोतिहोत्रः प्रकाशयेत् ।

७ स्त्रीयजनको येन नेत्रेण परिहस्यते ।

स्त्रीयमातुर्निर्देशं यत् चतुस्तुक्षीकरोति च ।

काकैरुपत्यकायां तद् भुवं ममवकर्ष्यते ।

उत्क्रोशाख्यविहङ्गस्यार्भकैर्भक्ष्यते च तत् ।

८ त्रितयं मम बोधस्यागम्यं समभिजायते ।

तथा चतुष्टयञ्चाहं नहि शक्नोमि वेदितुं ।

९ उत्क्रोशगमनं नाके पृदाकोः पर्वते गतिः ।

पोतस्य गमनं सिन्धौ पुंसश्च युवतौ गतिः ।

१० तस्याश्च गमनं तद्वा या योषा व्यभिचारिणी ।

भुक्ता संमृज्य वक्त्रं सा ब्रूतेऽघं न कृतं मया ।

- २१ वस्तुत्रयात् समुद्भिन्नं जायते चौरिमण्डलं ।
नहि चत्वारि संवादुं क्षमते चौरिमण्डलं ।
- २२ अर्थाद् येन प्रभुत्वं वै क्रियते दासमेव तम् ।
यो भक्ष्यैः परितृप्तः स्यात् तच्चापि बालिशं जनम् ।
- २३ या हि ब्यूढा भवेन्नारी ताञ्च यापयन्तीनाचिता ।
स्वस्वामिनोधनानां याधिपत्यं कुरुते च तां ।
- २४ तितौ वस्तुनि चत्वारि क्षोदिष्टानि भवन्ति च ।
किन्तु तान्येव चत्वारि ज्ञानवन्ति भवन्ति च ।
- २५ अर्थतो याश्च विद्यन्ते शक्तिहीनाः पिपीलिकाः ।
ताश्च संचिनयु र्भक्ष्यं ग्रीष्मकाल उपस्थिते ।
- २६ अपि स्वल्पबला ये स्युः शाफनो जन्तवः क्षितौ ।
ते सर्वे प्रतिनिर्भान्ति गृहान् पाषाणपर्यन्तं ।
- २७ जन्मानान्तु सर्वेषां भूपति र्नहि विद्यते ।
तथापि ते प्रगच्छन्ति सुसज्जेव वरूथिनी ।
- २८ मूषली हस्तपादाभ्यां भित्तिं धृत्वा प्रगच्छति ।
राज्ज अट्टालिकायाञ्च निवासं कुरुते स्वयं ।
- २९ अपरं चित्तं वस्तु शोभनं प्रति गच्छति ।
तथा चतुष्टयञ्चापि सुन्दरं परिगच्छति ।
- ३० कस्यापि वदनं दृष्ट्वा घोटते न कदाचन ।
एतादृशो मृगेन्द्रोस्ति बलवान् सर्वजन्तुषु ।
- ३१ तथा रणहयश्चागो भूपतिश्च बह्वप्रजः ।

इदञ्ज्ञानस्य कर्माणि कृतानि गर्वतस्त्वया ।
 दुश्चिन्ता वा कृता काचित् तदास्ये स्वकरं क्षिप ।
 शतो दुग्धं समालोडात् नवनीतं यथा भवेत् ।
 ॥ मा प्रप्रीडतां क्षापि वह्निर्गच्छति शोणितं ।
 क्रोधस्यालोचनादेव विरोधो जायते तथा ॥

३१ एकत्रिंशोऽध्यायः ।

। लिमूयेन्द्राजस्य मातुरूपदेशकथनं ६ उत्तमस्त्रीवर्णनञ्च ।

लिमूयेन्द्राजस्य माता तं यदुपादिशत् तस्य कथा ।

किं वदिष्यामि हे पुत्र किं वक्ष्ये गर्भसम्भव ।

किमहं ते वदिष्यामि हे वरप्राप्त मे सुत ॥

लिमूयेल् नोचिता राज्ञां स्याद् द्राक्षारससक्रता ।

नचामक्तिः सुरापाने भूपानामुचिता भवेत् ।

ते तां पीत्वा व्यवस्थायाः समुपेक्ष्यन्ति विस्मृतिं ।

अन्यायं ते करिष्यन्ति सर्वदुःखिजनान् प्रति ।

मृतकल्पमनुव्याय मदिगं दीयतां त्वया ।

तिक्कमानसलोकाय देयो द्राक्षारसस्त्वया ।

तं पीत्वा स नरः स्वीयं दीनत्वं परिविस्मरेत् ।

स्वीयदुःखं पुनस्तस्य मानसं नहि संस्मरेत् ।

मूकस्यार्थं स्वकीयं त्वं व्यादेहि वदनं स्वयं ।

व्यादेहि च निजं वक्त्रं दीनलोकविचारणे ।

व्यादाय वदनं स्वीयं धर्मात्स्वं विचारय ।

दरिद्रान् दुःखिलोकांश्च धर्मतत्त्वं विचारय ॥

६ या सती जायते नारी कक्षां प्राप्तुं क्षमो भवेत् ।

पद्मगागमनेऽपि तन्मूल्यमधिकं भवेत् ।

७ तत्पति र्मनसा सार्द्धं तस्यामेव सुविश्वमेत् ।

तस्या स्त्रिया न विद्येत लाभाभावः कदाचन ।

८ यावज्जीवं शुभं पत्युः सा करोति दिने दिने ।

अमङ्गलं स्वकीयस्य स्वामिनो नाचरेत् सा ।

९ सा नारी निजकार्याणि स्वेच्छया प्रकरोति हि ।

अन्विच्छति च सेवोर्णाम् अतमीच्च गवेषयेत् ।

१० यथा बाणिज्यपोतेन दूरादानीयते धनं ।

तथैव स्त्रीयस्वाद्यानि दूरादानयते हि सा ।

११ रात्रिशेषे समुत्थाय खाद्यं परिजनाय सा ।

निरूपितानि कर्माणि स्वदामीभ्यो ददाति च ।

१२ चेचाणि सुविविक्ते च तानि क्रीणाति च स्वयं ।

फलेन निजहस्तस्य द्राक्षाचेचञ्च रोपयेत् ।

१३ कटिदेशं निबध्नाति स्वकीयेन बलेन सा ।

बलवन्मौ भुजौ स्त्रीयौ सा घोषित् प्रकरोति च ।

१४ बाणिज्यस्य स्वकीयस्य परिभुङ्क्ते फलानि सा ।

क्षणदार्या न तस्याश्च दीपो निर्व्याणतामिद्यात् ।

१५ कार्याणि स्त्रीयहस्तेन तर्कुना विदधाति सा ।

पञ्चीच्च प्रतिगृह्णाति स्वकीयेन करेण सा ।

तयति सौ सौ देव्याः ॥
 ॥ यपरिवारेषु शीतकाले विभक्तिः ॥
 ॥ सौ दिगुणोक्त्य वसनं परिधीयते ।
 ॥ या निर्मायते स्वार्थं विचित्राच्छादनांशुकं ।
 ॥ कूलं रक्तवर्णञ्च वस्त्रं परिदधाति सा ।
 ॥ स्वकीयदेशसंस्थाञ्च प्राचीना ये हि मानवाः ।
 ॥ ते सर्वे परिचिन्वन्ति सभायां तत्पतिं सदा ।
 ॥ विक्रीणाति च वस्त्रं साऽतमीतन्तुविनिर्मितं ।
 ॥ विक्रीणीते बणिग्भ्यश्च निर्माय कटिवन्धनं ।
 ॥ सम्मानञ्च बलं तस्या वस्त्ररूपं प्रजायते ।
 ॥ कुरुते सा महानन्दं भविष्यत्समयानधि ।
 ॥ व्यादाय वदनं स्वीयं ज्ञानवाक्यानि वक्ति सा ।
 ॥ अनुग्रहव्यवस्था च तज्जिह्वायेऽवतिष्ठति ।
 ॥ स्वकीयपरिवाराणाम् आचारान् विविनक्ति सा ।
 ॥ आलस्यजातखाद्यानि सा कदापि न खादति ।
 ॥ तत्सन्तानाः समुत्थाय तां सुधन्यां वदन्ति च ।
 ॥ तस्याः पतिश्च तामित्यं सर्वदा सुप्रशंसति ।
 ॥ कुर्वन्ति कन्यका बह्वो भद्रकर्माणि यद्यपि ।
 ॥ तथापि सर्वनारीणां मध्ये त्वं श्रेयसी परा ।
 ॥ लावण्यं वञ्चनोत्पादि सौन्दर्यञ्चानृतं भवेत् ।

हितोपदेशः ।

२१ अध्यायः ।

तन्नु भीता यंशाद् या तत्प्रशंसा भविष्यति ।

स्यायं प्रदीयेत तस्याः करकृतं फलं ।

विचारस्य समन्यायां क्रिया तस्याः प्रशस्यताम् ॥

हितोपदेशोऽयं समाप्तः ।
